

Hoe maak ik een dialectwoordenboek?

samenstelling José Cajot

bron

José Cajot (red.), *Hoe maak ik een dialectwoordenboek?* (Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde, Nr. 78/79). Hasselt 1995

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/cajo001hoem01_01/colofon.htm

© 2006 dbnl / José Cajot, Rob Belemans, H. Cromptvoets & Patrick Slechten

 dbnl i.s.m.

Inleiding

door J. Cajot

Regionaal taalgoed dat eeuwenlang heeft standgehouden, wordt met uitsterven bedreigd door de fundamentele veranderingen in onze levenswijze. Grote delen van ons talig cultuurpatrimonium met hun visie op de werkelijkheid dreigen zo voor latere generaties onherroepelijk uit te sterven en aan verdere studie onttrokken te worden.

Aan de *K.U. Nijmegen* en de *K.U. Leuven* en met de steun van de beide *Limburgse provinciebesturen* en het *Sociaal-Historisch Centrum (Maastricht)* wordt al meer dan twee decennia aan het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* gewerkt; sinds 1983 verschijnen de (thematische) afleveringen van deze enorme wetenschappelijke onderneming die uiteindelijk de hele Limburgse dialectwoordschat zal bestrijken. Naast dit lange-termijnproject is er in onze provincies ook nog behoefte aan verzamelingen die zich tot de taal van één stad of dorp beperken.

Lokale woordenboeken of idiotica zijn niet alleen voor de plaatselijke dialectliefhebber of überhaupt voor wie van zijn gemeente en haar tradities houdt, een onderhoudend naslagwerk en een bron van bezinning op de eigen identiteit, ze verruimen bovendien met hun precies gelokaliseerde en meestal nauwkeurig gedetailleerde (vaak ook volkskundige) informatie het wetenschappelijke onderzoeksveld.

De belangstelling van brede bevolkingslagen voor dialect neemt snel toe, de laatste jaren ook in Belgisch-Limburg; in Vlaanderen was tot voor kort de snelle verwerving van de Nederlandse standaardtaal (de *ABN-acties*) de hoogste en dringendste prioriteit geweest, en beschouwende of beschrijvende omgang met de volkstaal hoofdzakelijk een academische aangelegenheid gebleven. Op dit ogenblik bestaan er in de beide Limburgen samen ongeveer vijftig woordschatverzamelingen van enige omvang, waarvan er minder dan 10 vóór 1950 verschenen zijn; 25 zagen er na 1980 het daglicht, de helft daarvan de laatste vijf à zes jaar.

Dit vademecum wil alle (potentiële) auteurs van dialectwoordenboeken, en niet alleen taalkundigen, op een doeltreffende wijze en in vijf hoofdstukken hulp bieden bij de verzameling en verwerking van hun gegevens. Op een bevattelijke maar niettemin professionele manier vormen deze bijdragen een inleiding tot een belangrijk aspect van de dialectkunde. De inhoudstafel vermeldt dat het laatste hoofdstuk niet in zijn hele omvang op papier gebracht werd maar op een diskette verkrijgbaar is die aan de individuele hard- en software van de meeste computergebruikers aangepast kan worden.

Deze bundel is voor een groot gedeelte de schriftelijke neerslag van het collo-

quium dat op 19 maart 1994 te Hasselt onder dezelfde titel (*Hoe maak ik een dialectwoordenboek?*) gehouden werd. Beide initiatieven zijn ontstaan binnen de werking van de *Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde*, waarvan prof. dr. dr. h.c. Jan Goossens sinds haar ontstaan in 1975 voorzitter is. De auteurs, het bestuur en de leden van de *Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* willen deze handleiding als blijk van hulde en waardering aanbieden aan hun voorzitter die op 19 februari 1995 vijfenzestig wordt en als hoogleraar het emeritaat bereikt.

Een leesbare dialectspelling

door J. Cajot

1. Een lesje fonetiek

De meeste menselijke talen en dialecten maken bij de overdracht van hun mondelinge boodschap uitsluitend gebruik van klanken die bij het uitademen voortgebracht worden. Als we spreken kunnen we de uitgeademde lucht stem meegeven; dit gebeurt door de stembanden in ons strottehoofd aan het trillen te brengen. De zo ontstane geluiden ondergaan hogerop allerlei veranderingen en vervormingen; deze aanpassingen of modificaties hebben hoofdzakelijk plaats in de mondholte, waarbij ook de keel- en neusholte betrokken worden. Maar ook zonder stem kan het in de mond gevarieerde ademgeruis nog informatie overbrengen, nl. bij het fluisteren.

Het menselijk spreekapparaat is met een muziekinstrument te vergelijken. De longen doen dienst als blaasbalg, de stembanden fungeren als snaren die de klank produceren, en de mond-, keel- en neusholte zijn de spraakbuis die de rol van resonator of klankkast vervullen. De verschillende schakeringen die onze spraakbuis aan de uitgeademde geluiden aanbrengt, zijn er verantwoordelijk voor dat we spraakklanken van elkaar kunnen onderscheiden. Toch kunnen de stembanden zelf ook drager van klankverschil zijn: zij kunnen trillen (bij *d*, *b*, *z* en *v* bijv.) of niet trillen (*t*, *p*, *s* en *f*), de trilling kan kort zijn of iets langer van duur (= *lange en korte* klinkers), zij kunnen de doorgang van de ademstroom vernauwen (= *h*) en tenslotte ligt het verloop van hun toonhoogte aan de basis van het verschil tussen sleep- en stoottoon.

Welke organen kunnen de vorm van de spraakbuis (hoofdzakelijk de mondholte) wijzigen? M.a.w. met welke beweeglijke organen articuleren we? We gebruiken daarvoor: de tong, de lippen, de huig, het zachte verhemelte en de wangen. Bij deze bespreking beperken we ons tot de twee belangrijkste articulators, nl. de tong en de lippen.

De tong is een uiterst beweeglijk orgaan dat hoofdzakelijk uit spieren bestaat. Ze vult de mondholte, vormt er de bodem van en is in staat vorm en volume van de mondholte onbeperkt te wijzigen. De lippen kunnen we ronden en naar voren stulpen (zoenstand), of spreiden door de mondhoeken uit elkaar te trekken. Als de (stem)geluiden vrij kunnen doorstromen, ontstaan er klinkers (vocalen); een luchtstroom die door allerlei bewegingen van de tong tegen het verhemelte of van de onderlip tegen de bovenlip of tegen de boventanden belemmerd of geblokkeerd wordt, resulteert in een medeklinker (consonant).

Klinkers en tweeklanken

In rustpositie van zowel tong als lippen, d.w.z. als de tong in het midden van de mond ligt en de mondhoeken niet te ver uit elkaar zijn, spreken we een doffe *e* of sjwa [ə] uit, zoals in het lidwoord *de* of de tweede lettergreep van *lopen*. Als we de mond maximaal openen en de tong laag houden, brengen we een *a*-klank voort (fig. 1). Als we het voorste gedeelte van de tong hoog naar voren opheffen (in de richting van het harde verhemelte, ook palatum genoemd) terwijl we de mond nauwelijks openen, ontstaat een *ie* [i] (fig. 2) bij lippenspreiding, een *uu* [y] bij lippenrondding. Als we daarentegen bij geringe mondopening de tong hoog naar achteren welven (in de richting van het zachte verhemelte, ook velum genoemd), verkrijgen we een *oe* [u] (fig. 3). De *ie* en de *uu* noemen we hoge of gesloten¹ voorklinkers, de *oe* een hoge of gesloten achterklinker; de *a* is een lage of open klinker, waarbij de (korte) *a* [ɑ] van *hand* iets maar achteren ligt dan de (lange) *a* [a:] van *maken*.

De plaats, en vooral de verplaatsingen van de tong bij de uitspraak van deze klanken kunnen geschematiseerd worden in een trapezium (fig. 4). Tussen de vier extreme punten (hier de vier hoeken van het trapezium, fig. 5) zijn er talrijke tussenstanden mogelijk. Ik zet hier enkele woorden op de plaats die hun stamvocaal in het trapeziumschemata inneemt; hierbij wordt met de lippenstand (*gerond* > < *ongerond*) of met de klinkerlengte geen rekening gehouden.

Sommige vocalen bestaan uit een combinatie van twee elementen. Bij de articulatie van zulke tweeklanken (bijv. Nederlands *ei*) glijdt de tong binnen dezelfde lettergreep van de ene positie naar de andere.

Alleen al door de traploze werking van tong en lippen, door de lengte van de stembandtrilling (lang tegenover kort) en door de tegenstelling stoottoon t.o. sleeptoon zijn er honderden verschillend waarneembare klanken denkbaar. Toch beperken zich de talen tot een vrijwel vast en getrapt systeem van enkele tientallen klinkerfonemen. Diverse klinkerinventarissen kunnen echter zeer uiteenlopend van omvang zijn; het Nederlands heeft 16 klinkers en tweeklanken.

1 *Gesloten* of *open* in de hier gebruikte fonetische zin hebben niets te maken met de termen *gesloten* en *open lettergreep* die in het spellingsonderwijs gebezigd worden. *Gesloten* betekent hier dat de afstand tussen tong en verhemelte gering is, de kaakwijdte klein, en de mond nauwelijks geopend; *open* betekent dat de door de twee kaken gevormde hoek en de afstand tussen tong en verhemelte groot is, en de mond wijd open.

fig. 1 aa [a:]

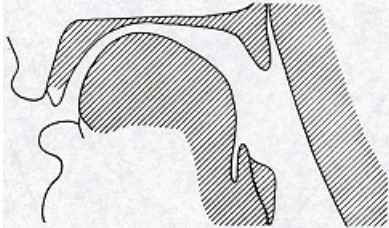

fig. 2 ie [i]

fig. 3 oe [u]

fig. 4 vocalentrapezium

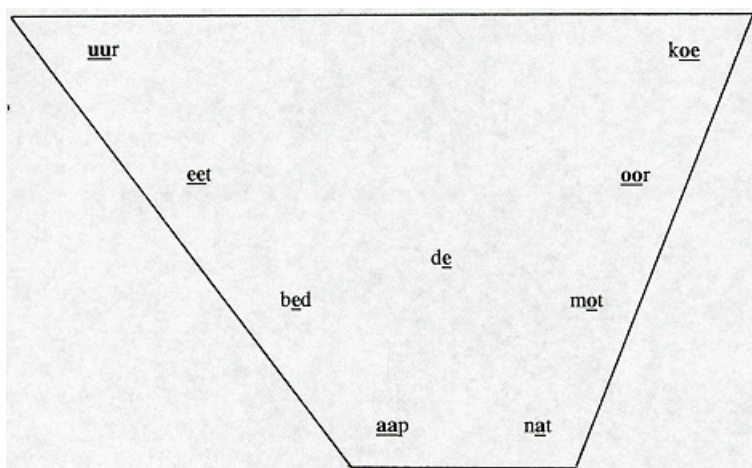

fig. 5 vocalentrapezium

Het dialect van Zichen-Zussen-Bolder (in de Belgisch-Limburgse gemeente Riemst waar ik in mijn jeugd gewoond heb) kent 45 vocaalfonemen (zonder de dimensie stoottoon/sleeptoon).

2. Vocaalsysteem en spelling van het Nederlands

Het Nederlandse systeem bevat 16 klanken (fonemen): 3 tweeklanken, de sjwa, 5 korte, 4 lange en 3 klinkers die naargelang van hun plaats in het woord lang of kort zijn. Met de stamklinker van de leenwoorden *serre* of *fair* wordt geen rekening gehouden.

De korte klinkers

Buiten de sjwa [ə] of doffe (of toonloze) e heeft het Nederlands 8 korte klinkers, die in het uitspraaktrapezium niet symmetrisch geplaatst kunnen worden.

(1) Op de horizontale as (voor/achter, ook *palataal/velaar* genoemd) beschouwd, onderscheiden we 3 ongeronde voorklinkers, 2 geronde voorklinkers, 2 achterklinkers en de lichtjes velare a (die dus evt. ook als achterklinker beschouwd kan worden). Bij de achterklinkers bestaat er geen tegenstelling gerond/ongerond; in de praktijk worden de bovenste achterklinkers echter gerond uitgesproken, terwijl bij de a de mond zo wijd geopend is dat echte lippenstulping niet meer mogelijk is.

(2) Op de verticale as (hoog/laag) maakt het Nederlandse systeem gebruik van maximaal 4 openingsgraden - we zouden ook van 4 trappen of niveaus kunnen spreken. Het korte-klinkersysteem bestaat uit: 3 *gesloten* klinkers (*ie*, *uu* en *oe*, eerste en hoogste niveau), 2 *vrij gesloten* klinkers (*i* [I] en *u* [Y], tweede niveau), 1 *open* klinker (de *a*, vierde en laagste niveau) en tenslotte tussen deze twee laatste niveaus de klinkers van *pet* en *pot*; beide worden meestal als *vrij open* geklasseerd hoewel de *o* [ɔ] m.i. iets hoger uitgesproken wordt en eigenlijk *half* (-open of -gesloten) genoemd zou kunnen worden.

Om de foneeminventaris van een taal op te stellen zoeken we uit welke klanken betekenisonderscheidend kunnen werken; daartoe doen we een aantal proeven. We selecteren korte woorden die minimaal van elkaar in uitspraak verschillen en gaan na of dit minimale verschil een verschil in betekenis kan dragen. Ingeval we een totaal ander begrip verkrijgen als we de (hier:) korte klinker van een woord vervangen door een andere korte klinker, zijn we zeker dat we met twee verschillende fonemen te doen hebben. En als een woord door de verlenging van zijn (stam)klinker een andere betekenis krijgt, is het onderscheid kort/lang vanzelfsprekend relevant. Wel moeten we bedenken dat we er slechts zelden in slagen met éénzelfde woordpatroon alle fonemen te achterhalen. Zo kennen we in de Nederlandse omgangstaal wel *piet*, *pit*, *put*, *pet*, *pot* en *pad*, maar niet **poet* en **puuf*¹; daarom proberen we verder met *mis*, *mus*, *mes*, *mos* en *moes*, terwijl we ons voor de *uu* tevreden moeten stellen met *dispuut* t.o. *piet*, *put* enz. of met de eigennamen *Ruud* tegenover *Riet*. Het systeem van de korte klinkers in het Nederlands ziet er als volgt uit:

1 Hoewel deze twee woorden wel in *Van Dale* staan.

de Nederlandse korte klinkers

	ongeronde voorklinkers	geronde voorklinkers	achterklinkers
gesloten	p <u>i</u> e t	R <u>u</u> u d	m <u>o</u> e s
vrij gesloten	p <u>i</u> t	p <u>u</u> t	
vrij open	p <u>e</u> t		p <u>o</u> t
open		p <u>a</u> d	

fig. 6

Het zal zeker een aantal lezers bevreemden dat we de stamklinkers van *piet*, *Ruud* en *moes* bij de korte onderbrengen. Toch moet hier herhaald worden dat deze vocalen in de besproken woorden in het Standaardnederlands inderdaad kort zijn. Wel spreken veel Brabanders en Antwerpenaren deze soms lang uit en zet het schriftbeeld en het spellingsonderwijs er ons ook toe aan. Bovendien bestaat er in het Nederlands ook een lange [i:] met dezelfde articulatie en dezelfde schrijfwijze als de korte; deze lange treffen we echter alleen maar voor een *r* aan. Omdat voor een *r* anderszids geen gesloten korte [i], [y] of [u] kan voorkomen, beschouwt men de korte en de lange in het systeem als varianten van dezelfde klank. In de linguïstiek noemt men dan de stamklinkers van *piet* en *mier* combinatorische varianten of allofonen van hetzelfde foneem.

De lange klinkers

Het Nederlands kent 7 lange klinkers. Op de verticale as heeft het Nederlands hier 3 niveaus, die we nu '*gesloten* > < *half* > < *open*' noemen; op het hoogste niveau bevinden er zich 3 klinkers, op het middelste ook 3, op het laagste één. Horizontaal beschouwd hebben we 2 ongeronde en 2 geronde voorklinkers, 2 achterklinkers en een *aa* die bij de meeste taalgebruikers lichtjes palataal klinkt en dus ook als een lage voorklinker zou kunnen gelden. De minimale paren waarmee we de juistheid van deze inventaris van de korte klinkerfonemen aantonen, eindigen allemaal op een *r*, omdat - zoals hierboven reeds gemeld - de hoge

lange klinkers in het Nederlands alleen voor een *r* voorkomen. Het systeem ziet er dan als volgt uit:

de Nederlandse lange klinkers

	ongeronde voorklinkers	geronde voorklinkers	achterklinkers
gesloten	b <u>ie</u> r	b <u>uu</u> r	b <u>oe</u> r
half	b <u>ee</u> r	b <u>eu</u> r	b <u>oo</u> r
open		b <u>aa</u> r	

fig. 7

Tweeklanken

Het Nederlands kent 3 tweeklanken of diftongen, wat meteen uit de tegenstelling *geit* > < *guit* > < *goud* blijkt. De eerste kan ook *ij* (*bijt*), de tweede ook *au* (*saus*) geschreven worden. Het eerste element van deze tweeklanken is een heldere klinker die zich ongeveer op de hoogte van *bed* en *mot* bevindt; het eerste element van *geit/bijt* is een ongeronde voorklinker, van *guit* een geronde voorklinker en van *goud/saus* een (geronde) achterklinker. Het tweede element is geen heldere klinker, maar slechts een *j* in de tweeklanken *ei* en *ui*, en een *w* in de *ou*. Omdat het tweede element dus minder doorweegt dan het eerste kunnen we deze diftongen (fonetisch: [ɛⁱ], [oe^y] en [ɔ^u]) bovendien ook nog *dalend* noemen.

Bij elk van deze tweeklanken gaat de uitspraak dus over van 'vrij open' naar 'gesloten' (of 'hoog'); omdat de mond zich bij de uitspraak van de Nederlandse tweeklanken sluit, spreken we ook van sluitende - dalende - tweeklanken of diftongen.

de Nederlandse tweeklanken

ongerond voor geit	gerond voor guit	achter goud
-----------------------	---------------------	----------------

figuur 8

De Nederlandse spelling

De Nederlandse spelling slaagt erin met 5 letters de 16 vocalen bevredigend weer te geven; dit lukt door

- de combinatie van 2 verschillende tekens: *eu, oe, ie, ei, ou, ui*;
- een systeem van enkel en dubbel schrijven van klinker- en medeklinkerletters bij *a, e, o en u* (*pot* > < *poot* > < *potten* > < *poten*);
- aan het teken *e* in onbeklemtoonde positie nog een derde klinkerkwaliteit, nl. de *sjwa* [ə], toe te kennen (vandaar *deken* en *dek*).

De Nederlandse vocaalspelling vertoont echter ook een aantal kleine gebreken; ik noem hier slechts het gebruik van *ei* en *ij* enerzijds en *ou* en *au* anderzijds voor dezelfde tweeklank, het occasioneel gebruik van *i* en *ie* voor dezelfde klank (*gieter* rijmt op *liter*) en de noodoplossing *goochelen* (> < *rochelen*).

3. Een dialectspelling

Een dialectspelling is bedoeld voor taal- en dialectliefhebbers en onderzoekers die taalvormen willen neerschrijven die nadien makkelijk leesbaar moeten zijn. De spellingsprincipes voor een dialect hoeven niet anders te zijn dan die voor de standaardtaal; ze kunnen integendeel veel consequenter toegepast worden, namelijk zonder rekening te moeten houden met hinderlijke tradities.

Een degelijke spelling heeft voor elke distinctieve klank één teken, dat op zijn beurt slechts één klank mag voorstellen. Een handige dialectspelling sluit aan bij de schrijf- en leesgewoonten van haar modale gebruiker, en doet dus in ons geval een beroep op de conventies van het Nederlands, op bestaande dialectspellingen (in Limburg de *Veldekespelling*) en gaat desnoods te leen bij de naaste burenen (het Duits of het Frans). Het voorstel dat volgt, is tegelijk conservatief en pertinent, en wil slechts een beetje beter zijn dan de Nederlandse spelling; het

neemt alle bruikbare formules over, maar is geen geschiedschrijving ván en treedt niet in discussie mét bestaande systemen.

Omdat elk dialect zijn eigen fonologisch systeem heeft, moet er voor ieder dialect een eigen spelling ontworpen worden. Dit opstel geeft een aantal algemene aanwijzingen die in het beste geval nadien door de plaatselijke schrijvers geconcretiseerd moeten kunnen worden.

Leren luisteren

De eerste stap bij de opbouw van een spelling is de inventarisering van de fonemen, d.w.z. van de klanken die betekenisverschil kunnen schragen (zie hierboven). In de praktijk leveren hierbij alleen de klinkers en tweeklanken problemen op. In deze fase moeten we dus vooral luisteren, verschillen leren horen, klankonderscheid trachten waar te nemen. Ingeval van twijfel of ter staving van een vermoed verschil doen we de vervangingsproef met de minimale paren, zoals hierboven; dus: *dier*, *duur*, *door*, *deur* etc. We mogen ons daarbij niet laten beïnvloeden door het Nederlandse schriftbeeld: *geit en been* kunnen in het dialect inderdaad dezelfde stamklinker hebben, maar *schaap* hoeft niet overal te rijmen op *aap*! Na wat oefening weten we hoeveel voorklinkers er zijn, welke tweeklanken we moeten schrijven, of hoe het zit met de achterklinkers. Pas als we de klinkers in de juiste volgorde op de as hoog/laag, voor/achter kunnen zetten en lang tegenover kort en gerond tegen ongerond weten te plaatsen, zijn we echt klaar om op de klanken letters of lettercombinaties te 'plakken'.

Als de Nederlandse lettervoorraad ontoereikend is, maken we lettercombinaties of gebuiken umlauten en accenten; zoals in het Frans is een letter met accent aigu hoger dan een letter met accent grave; in de praktijk betekent dit dat een letter met accent aigu een hogere (geslotener) kwaliteit verleent dan dezelfde letter in het Standaardnederlands en dat een accent grave aan deze letter een lagere (openere) kwaliteit toekent dan deze in het Nederlands heeft.

3.1. Klinkers

Ik ga ervan uit dat alle Limburgse dialecten kunnen toekomen met een systeem waarin voorzien is in vijf openingsgraden (niveaus) voor- én achterklinkers. Ingeval een dialect evenveel fonemen en niveaus heeft als mijn (nogal extreem,

maar niettemin reëel¹) voorstel, kan het theoretisch door de spellingontwerper voor die plaats overgenomen worden, hoewel niet elke letter van mijn dialect voor *precies* dezelfde klank moet staan in het zijne. Wie anderzijds een dialect bewerkt met een minder omvangrijk systeem, bijvoorbeeld met slechts 4 openingsgraden, kan één van mijn vijf letters of lettercombinaties laten vallen. In de keuze die hij of zij daarbij maakt, moet niet alleen rekening gehouden worden met de waarde die het letterteken in mijn systeem heeft, maar dient ook naar eenvoud en gemak gestreefd te worden. Praktisch houdt dit in dat hij zoveel mogelijk moet trachten het minst gecompliceerde teken te behouden, zeker als dit ook in het Nederlandse systeem een vergelijkbare klankwaarde heeft. Een spelling is in eerste instantie een afspraak, een soort contract tussen schrijver en lezer dat consequent nagekomen moet worden.

Zo onderscheid ik in mijn systeem 3 open (telkens korte én lange) klinkers omdat ik het verschil moet kunnen weergeven tussen bijv. (1) Tongers *aed, haef* (Nl. *oud, half*), (2) Maastrichts of Hasselts *daag, kaar* (Nl. *dag, kar*) en (3) Hasselts *nààt, lààt* (Nl. *nat, laat*). In werkelijkheid zal er echter geen dialect bestaan met 6 *a*'s, waardoor de concrete spellingsrealiteit eenvoudiger wordt.

In de tabellen die hier volgen, worden voor de korte en lange klinkers, voor de ongeronde en geronde voorklinkers en voor de achterklinkers van boven naar beneden telkens de volgende niveaus onderscheiden: (1) *gesloten* (= hoog), (2) *vrij gesloten* (= vrij hoog), (3) *half* (= halfopen of halfgesloten, half hoog of half laag), (4) *vrij open* (= vrij laag) en (5) *open* (= laag). In dit model ga ik uit van 5 articulatorisch-perceptief op gelijke afstand van elkaar liggende vocaaltrappen. Horizontaal ziet men achtereenvolgens van links naar rechts: (1) het door mij voorgestelde *letterteken*, (2) een fonetische *transcriptie*, (3) de benaderende uitspraakweergave in een Nederlands, Frans, Duits of Engels *woord* en eventueel (4) een korte *commentaar*. De voorbeelden uit de 4 standaardtalen bevredigen vaak niet omdat de aanwezige klinker niet op de precieze plaats in het trapezium staat; primair is echter het model, nl. de door mij aangenomen getrapte geleidelijkheid.

1 Het dialect van Zichen-Zussen-Bolder heeft een vijftrappig systeem van lange en korte achter- en geronde resp. ongeronde voorklinkers.

korte ongeronde voorklinkers

ie	[i]	Nl. ziet, lied Fr. huit, qui	korte klinker
i	[ɪ]	Nl. zit, kin Dt. Birke, Tisch	
é	[e]	Fr. cette, mais Dt. fett, Messer	Duitse klank iets opener dan Franse
e	[ɛ]	Nl. wet, bed	
è	[æ]	En. manner, camel	zeer open klank, bijna een <i>a</i>

*fig. 9**lange ongeronde voorklinkers*

īē	[i:]	Nl. mier, gier Dt. lieb, Wiese	
éé	[ɪ:]	Dt. See, dehnen	
ee	[e:]	Nl. leren, proberen	de Nederlandse klank is meestal iets geslotener
èè	[ɛ:]	Fr. père, bête Nl. flair, mayonaise	
ae	[æ:]	En. mad, bag	

fig. 10

korte geronde voorklinkers

ü	[y]	Nl. Jules, minuut Fr. lune, rue	korte klinker
u	[Y]	nl. dun, mug Dt. Hülle, müssen	
ö	[ø]	Fr. seul, oeuf Dt. Köln, Löcher	
ù	[oe]	En. cut, country	de bedoelde klank is - i.t.t. de Engelse - gerond
á	[a]	Dt. Land, Matte	mediaal; wijde mondopening neutraliseert ronding

*fig. 11**lange geronde voorklinkers*

uu	[y:]	Nl. zuur, kuur Fr. lügen, grüß	
úú	[Y:]	Dt. schön, Fön	
eu	[ø]	Nl. leuren, deur	Nederlandse klinker is meestal iets hoger
äö	[oe:]	Nl. freule Fr. peur, fleur	bedoelde klank is langer dan de Franse in Frankrijk
aa	[a:]	Nl. maken, gaan	mediaal; wijde mondopening neutraliseert ronding

fig. 12

korte achterklinkers

oe	[u]	Nl. goed, boeg Fr. mousse, coup	
ó	[U]	Dt. Mutter, Kuß Fr. beau, mot	hoger dan Nl. <i>toneel</i> , <i>politiek</i>
o	[o]	Nl. pot, vos Dt. Loch, Most	de Duitse klank is lager dan de Nederlandse
ó	[ɔ]	En. stop, wash	
a	[ɑ]	Nl. dat, zand	

fig. 13

lange achterklinkers

ōē	[u:]	Nl. boer, stoer Dt. Fuß, Kuchen	
óó	[U:]	Dt. Sohn, Dom	
oo	[o:]	Fr. horen, koor	De Nederlandse klank is meestal iets hoger
ao	[ɔ:]	Fr. corps, Laure En. law, brought	De Franse klank is iets medialer
àà	[ɑ:]	Dt. Hahn, fahren En. lance, large	

fig. 14

samenvatting

	ongeronde voorklinkers		geronde voorklinkers		achterklinkers	
	kort	lang	kort	lang	kort	lang
gesloten	<i>ie</i>	<i>īē</i>	<i>ü</i>	<i>ūū</i>	<i>oe</i>	<i>ōē</i>
vrij gesloten	<i>i</i>	<i>ée</i>	<i>u</i>	<i>úú</i>	<i>ó</i>	<i>óó</i>
half	<i>é</i>	<i>ee</i>	<i>ö</i>	<i>eu</i>	<i>o</i>	<i>oo</i>
vrij open	<i>e</i>	<i>èè</i>	<i>ù</i>	<i>äö</i>	<i>ò</i>	<i>ao</i>
open	<i>è</i>	<i>ae</i>	<i>á</i>	<i>aa</i>	<i>a</i>	<i>àà</i>
			doffe [ə]	doffe [ə]	e	e

fig. 15

De cursieve letters in de grijze vlakken bestaan ook in het Nederlands en hebben er dezelfde klankwaarde. Als er op de horizontale lijn enige inconsequentie o.m. in het gebruik van de Franse accenten te voorschijn treedt (bijv. in de rij *vrij open* of *open*), is dit te wijten aan de handhaving van het Nederlandse letterteken met de Nederlandse klinkerkwaliteit; vertrekkende van deze letters is immers een aigu gegeven aan de hogere en een grave aan een lagere klank. Een beroep op de béide accenten was noodzakelijk om de vijf openingsgraden te kunnen overspannen; daardoor is van een regel uit sommige bestaande spellingssystemen afgeweken. Bedoeld is dat ik voor de klinker [e] ('ongeronde korte voorklinker half') een *é* voorstel, terwijl anderen een *è* gebruiken, bijv. in de weergave van *vis*, *bed* of *nest* in vele Limburgse dialecten.

Medialisering

Hier werd tot nog toe de indruk gewekt dat er op de horizontale as 3 mogelijkheden bestaan, noch min noch meer, nl. voor/ongerond, voor/gerond en achter. De werkelijkheid is echter complexer. Er zijn namelijk dialecten in (Belgisch-)

Limburg zonder geronde voorklinkers, waar men dus bijvoorbeeld van *vier* en *deer* voor NI. *vuur* en *deur* spreekt. Voor een dialectspelling vormt dit op zich geen probleem: de middelste twee kolommen van bovenstaande tabel zijn dan gewoon niet nodig. In bepaalde ontrondende dialecten echter hebben de velare of achterklinkers (die vanzelfsprekend ook aan deze ontronding blootstaan) de neiging om naar het midden op te schuiven precies omdat de geronde reeks ontbreekt. Bij zulke medialisering concentreert de tongmassa zich dus meer naar het midden toe; deze mediale klanken komen hoofdzakelijk bij de twee hoogste klanken voor. In deze dialecten lijkt de *oe* vaak op een *uu* met lippenspreiding, en de *oo* op een ontronde *eu*. Wat moet de dialectspeller in dit geval doen?

Als de mediale klinkers (of tweeklanken) sterk op een *ūū* of een *eu* (voor de korte bijvoorbeeld: *ū* of *ō*) gelijken, is er geen bezwaar tegen om ze ook als zodanig te schrijven, aangezien de échte geronde *uu*, *eu* enz. in een ontrondend dialect toch niet voorkomen. Als om één of andere reden toch de noodzaak aangevoeld wordt om deze mediale klinkers van een eigen teken te voorzien, stel ik de tekens

ë
oe
ø

fig. 16: extra tekens voor mediale klinkers

voor. Desnoods zou men aan deze tekens een onderling verschillende klankwaarde kunnen toekennen; hiertoe hoeft men echter alleen zijn toevlucht te zoeken als ten eerste de gebruikelijke tekens voor de weergave van de mediale dialectklanken werkelijk zouden storen, en als er ten tweede verschillende van zulke 'lastige' klanken in één dialect naast elkaar zouden voorkomen.

Mouillering

Onder de medeklinkerspelling wordt straks de (vooral Middenlimburgse) mouillering besproken. Deze eigenaardigheid kan ook zijn weerslag hebben op de voorafgaande klinker, waardoor deze met een lichte *i*- of *j*-naslag wordt uitgesproken.

Wie deze vocaalmouillering in de spelling wenst weer te geven, verwijs ik naar de behandeling van de tweeklanken.

3.2. Enkel en dubbel schrijven - *open en gesloten lettergreep*

In het Nederlands schrijven we de stamvocaal van het woord *streek* anders dan die van *streken* en de medeklinker van *strek* anders dan in *strekken*. Het lager onderwijs is erin geslaagd ons in dit verband de begrippen *open en gesloten lettergreep* (die m.i. overigens op een cirkelredenering berusten) te doen begrijpen. Wat doen we hiermee in onze spelling?

Ik stel voor dat we weer zo weinig mogelijk afwijken van de Nederlandse principes. Na een korte klinker schrijven we de medeklinker dubbel als er in het woord nog een lettergreep volgt, dus bijv. *bek* (NI. *bek*) tegenover *bekker* (NI. *bakker*); dit doen we ook als het letterteken vóór deze *korte* klinker uit twee elementen bestaat, bijv. Vroenhovens *kloet* resp. *kloette* (NI. *kloot, kloten*) of Eijdsens *ene diekke* (NI. *een dikke [man]*). De lange vocaal schrijven we in 'gesloten' lettergreep dubbel en in 'open' enkel, als het om een enkelvoudig teken zonder accent of umlaut gaat, dus bijv. *hoos* > < *hoze* (= NI. *kous*) of *loop* > < *lope*. Als het teken uit twee verschillende letters (*deur, deuren*) of letters met accenten of umlaut bestaat, verkorten we niet in 'gesloten' lettergreep, dus: *brèèk, brèèken*. Naar analogie met NI. *goochelen* moeten we de lange klinker die de tekencombinatie *sj[j]* voorafgaat, dubbel schrijven, dus bijv. Remersdaals *sjaasje* (NI. *statie, station*).

Als een tweeklank (zie o.a. fig. 17) op een tweede element eindigt dat bijv. van de zogenaamde halfvocaal [w] en [j] niet meer te onderscheiden is, verdient het aanbeveling ook *w* en *j* als medeklinkers te beschouwen en ze te verdubbelen als hij ze 'gesloten' lettergreep staan zoals in Maastrichts *'ne awwe* > < *'n aw* (NI. *een oude [man]* > < *een oude [vrouw]*) of *hajje* (NI. *haasten*). Ook als omgekeerd (cfr. fig. 22) het eerste diftongelement een duidelijke [w] of [j] is en het tweede een korte klinker, lijkt het verantwoord de medeklinkerletter die op zulke tweeklank volgt te verdubbelen: bijv. dial. *dwazze* of *kjesse* (NI. resp. *dozen, kaarsen*) om niet in botsing te komen met de NI. schriftbeelden *dwaze* en *gehesen*.

3.3. Tweeklanken

Een tweeklank bestaat uit de combinatie van twee vocale elementen; binnen dezelfde lettergreep glijdt de tong van de ene positie naar de andere. Uit de taalgeschiedenis is bekend dat een eenklank zich tot een tweeklank kan ontwikkelen en omgekeerd. Ons spreekorgaan is voortdurend in beweging; als die beweging binnen een klinker plaatsheeft, ontstaat een tweeklank; als de beweging binnen een tweeklank ophoudt ontstaat een eenklank (monoftong). Dit laatste maken we mee bij mensen uit het zuidelijk centrale deel van ons dialectgebied die *meisje* of *ijs* uitspreken als *mèèsje* en *èès*. Het eerste heeft plaats in het noord(westen) van ons taalgebied waar *zee* en *rood* uitgesproken worden als [zei] en rout].

De verschillende fasen (d.w.z. 'in de tijd achter elkaar') in de ontstaansgeschiedenis van een tweeklank vinden we vaak *ruimtelijk naast elkaar* terug in het dialectlandschap. Aan de hand van twee voorbeelden (er zijn er veel meer denkbaar) proberen we het verband tussen de diverse diftongen te begrijpen.

- 1e denkbare ontwikkelingslijn: een lange [i:] ontwikkelt zich tot [l:i] > [e.i] > [ɛi]; zo krijgen we dialecten met *gries* en andere met *grijs*, of zelfs *gries* (als onverbogen vorm) naast *grijs* (verbogen vorm) in één en hetzelfde dialect.
- 2e mogelijkheid: een korte [i] wordt gerekt tot [i.ə], waarna het kleurloze tweede element kleur krijgt > [i.e] > [i-e] en evenwaardig wordt; vervolgens neemt het tweede element de overhand op het eerste > [je]. *Zeker* luidt dan in sommige dialecten [zi.əkər], in andere [zi.ekər] of [zjekər].

Globaal genomen kunnen we drie soorten tweeklanken onderscheiden:

- dalende: beginnen met een heldere klinker en eindigen op een *j* of een *w*;
- stijgende: beginnen met een *j* of een *w* en eindigen op een heldere klinker;
- tweetoppige: - meestal naslagklinkers - beginnen met een heldere klinker en eindigen ofwel op een andere heldere klinker of op een zwak uitgesproken vocaal, meestal de kleurloze [ə].

3.3.1. Dalende tweeklanken

We vertrekken van de klankwaarde van de Nederlandse tweeklanken (tabel. 8) en geven die weer met de Nederlandse lettercombinaties *ei*, *ui* en *ou* (vandaar ook

de cursieve letters in de grijze vakken van tabel 17). Omdat ons uitgangspunt de Nederlandse spelling is en schriftbeelden als *pein*, *leifke* en *veif* voor Nl. *pijn*, *lijffe* en *vijf* storend kunnen zijn, ben ik van oordeel dat dialectwoorden met [ɛ¹] die in het Nederlands met *ij* geschreven worden, hun spelling mogen handhaven; hetzelfde kan ook gelden voor *paus* en *saus* als die woorden in het Nederlands en in het dialect dezelfde uitspraak kennen.

Zoals hierboven reeds gezegd, is het eerste element in de drie gevallen ‘vrij open’, en het tweede een *j* (eigenlijk een zeer korte [i]) bij de *ei*, eveneens een *j* (eigenlijk een zeer korte [y]) voor de *ui*, en een *w* (eigenlijk een zeer korte [u]) voor de *ou*. De (vrij open) ongeronde voorklinker, geronde voorklinker en achterklinker zoeken dus elk heel even hun respectieve gesloten (hoge) klinker op, en verenigen er zich mee tot een tweeklank, die we daarom ook nog *sluitend* kunnen noemen.

Als in een dialect het eerste element geslotener is dan in de Nederlandse diftong, plaatsen we er een aigu op; is het duidelijk opener dan krijgt het een grave - waarbij we *ù* en *ò* gemakshalve meestal door een *a* kunnen vervangen. Het tweede element geven we d.m.v. een *i* weer als de naslag een *j* is, en met een *u* als de naslag een *w* is; toch schrijven we - in de Limburgse traditie overigens - de combinatie van [a] met [w] liever *aw* omdat de spelling *au* onder Nederlandse invloed tot een uitspraak [ɔ^u] zoals Nl. *paus* kan leiden¹. Hierdoor verkrijgen we het volgende schema:

1e element	ongerond voor	gerond voor	achter
vrij gesloten	éi	úi	óu
vrij open	ei of ij	ui	ou of au
open	èi		aw

fig. 17

1 Vanzelfsprekend bestaat er ook geen bezwaar tegen het tweede element met een *j* te schrijven (zie tabel 18) als de combinatie van bijv. *a + j* niet als tweeklank maar als *klinker-uit-de-klinkervoorraad gevolgd door een [j]* aanvoeld wordt.

Een voorklinker kan ook met een achterklinker tot een sluitende tweeklank gecombineerd worden, en een achterklinker ook met een voorklinker. Als het eerste element een *é*, *e*, *è*, *ú* of *u* is en het tweede als *w* gehoord wordt, is het verkieslijk het tweede element in dit geval ook *w* te schrijven omdat anders verwarring met *eu* en *uu* dreigt. Uit de denkbare combinaties

1e element	ongerond voor	gerond voor	achter
half	éw	úw	ói
vrij open	ew	öw	oi
open	èw		ai

fig. 18

kiezen we de formule die de dialectwerkelijkheid het gemakkelijkst weergeeft, maar toch niet in botsing komt met de Nederlandse spelling.

In het Nederlands en in de meeste dialecten is het eerste element van een dalende diftong half lang; stoottonig is hij natuurlijk iets korter dan sleeptonig. In sommige dialecten echter staat er naast een reeks tweeklanken met een kort eerste element nog een tweede reeks met een eerste element dat lang is, maar verder dezelfde uitspraakwaliteit heeft. In zo'n dialect klinkt bijv. het woord voor NI. *lieden/lui* als NI. '*lui met korte uí*', terwijl het woord voor NI. *lui/vadsig* uitgesproken wordt als NI. '*lui met lange uí*'; het gaat hier meestal om tongvallen waarin geen tegenstelling tussen stoot- en sleepton bestaat. De beste oplossing bestaat er volgens mij in het lange eerste element in zulke gevallen te schrijven als een lange klinker (in gesloten lettergreep, d.w.z. eventueel dubbel); het tweede element schrijven we weer *i* of *u* (desnoods *w* zoals hierboven in een paar gevallen).

Hoe gaat het nu concreet in zijn werk? Nadat we d.m.v. de vervangingsproef de zekerheid verkregen hebben dat er in een dialect duidelijk lange naast korte tweeklanken bestaan en dit verschil niet aan de Limburgse polytonie toe te schrijven is, nemen we voor de verlenging van de dialectale reeks *ei* > < *ui* > < *ou* (in fig. 17: '*vrij open*') de lange vocaalrij '*vrij open*' (fig. 15) en voegen er een *i* of een *u* aan toe. Is de lange tweeklank geslotener dan kiezen we de lange '*vrij gesloten*' klinkers; is het eerste element open, dan gaan we

naar de laagste lange klinkerrij. De verlenging van de bovenstaande tabel (fig. 18) ziet er dan als volgt uit:

1e element	ongerond voor	gerond voor	achter
vrij gesloten	ééi	úúi	óóu
vrij open	èèi	äöi	aow
open	aei		aaw

fig. 19

Als het eerste element uittgesproken wordt zoals NI. ee > < en > < oo, d.w.z. tot de rij 'half' behoort, verkrijgen we:

1e element	ongerond voor	gerond voor	achter
half	eei	eui	ouu

fig. 20

De verlenging van de tweeklanken uit de tabellen 19 en 20 tenslotte ziet er zo uit:

1e element	ongerond voor	gerond voor	achter
vrij gesloten	ééw	úúw	óói
half	eew	euw	ooi
vrij open	èèw	äöw	aoi
open	aew		aai

fig. 21

3.3.2. Stijgende tweeklanken

In tegenstelling tot de Nederlandse standaardtaal bestaan er in vele andere talen ook stijgende diftongen. Bij déze klanken gaat de uitspraakbeweging niet bijv. van een *e* naar een *i* of *j*, maar omgekeerd van een *i* (of een *j*) naar een *e*, of niet van een *o* naar een *w* maar van een *w* naar een *o*. Een hoge (of gesloten) klank verenigt zich nu met een lagere (of openere) tot een tweeklank, die we daarom openende tweeklank noemen. Het Frans heeft een aantal stijgende openende tweeklanken, bijv. in *pied* of *boire*. De woorden voor nl. *zeker*, *boven*, *paard*, *kaas* en *doos* hebben in veel Limburgse dialecten eveneens een stijgende openende tweeklank; die luiden bijv. resp. [zjekər], [bwovə], [pjɛt], [kjɛs] en [dwas].

Omdat de Nederlandse standaardtaal geen openende diftongen bezit, kunnen we meteen uitgaan van onze vocaalspelling (fig. 15). We trachten de dialectale tweeklank in zijn twee elementen te splitsen en geven aan elk element zijn letter. Omdat het aantal tweeklanken beperkt is, vereenvoudigen we het teken door bijv. de accenten weg te laten. In de meeste gevallen zullen de volgende reeksen volstaan:

2e element	ongerond voor	gerond voor	achter
half	jé en wé	jö en wö	wo en jo
(vrij) open	je en we		wa en ja

fig. 22: stijgende openende tweeklanken

3.3.3. Tweetoppige tweeklanken, naslagklinkers en nog (vele) andere meerklanken

De eenvoudigste tweeklanken van deze derde categorie zijn de (half lange) klinkers met een sjwa-naslag. Om die schriftelijk weer te geven gaan we uit van de lange klinkers uit tabel 15 en voegen er een *ë* (*e* met een trema) aan toe; om het teken te vereenvoudigen trachten we per klank niet meer dan 3 letters te gebruiken, d.w.z. we verdubbelen het eerste letterteken niet. Ik stel 3 openingsgraden voor:

1e element (vrij) gesloten	ongerond voor	gerond voor	achter
half	ië	uë	oeë
(vrij) open	eë	euë	oë
	èë of aeë	äöë	aoë

fig. 23: naslagklinkers

Er zijn echter ook - vanzelfsprekend binnen dezelfde lettergreep - combinaties mogelijk van twee heldere klinkers die ongeveer evenwaardig zijn. In dit geval trachten we de twee elementen van deze tweeklank te identificeren en geven we aan elk de waarde van een korte klinker (uit tabel 15). Dit leidt dan tot woordbeelden als bijv.:

kiès, drüèg of drüag, doas

Hoe dan ook is de bovenstaande voorstelling en indeling van de tweeklanken een grove vereenvoudiging van de uitspraakwerkelijkheid omdat er maar drie of vier extreme gevallen uit de eindeloos gevarieerde meerklankige taalrealiteit gepikt werden. Een zogenaamde tweeklank bestaat nl. uit een beweging van de ene plaats in de mond naar de andere, maar bij de weergave ervan geven we traditioneel alleen het begin en het einde weer; de hele articulatiebeweging van de [ɛ] naar de [i] in Nl. *ijs* of *eis* wordt ook in fonetische tekens slechts weergegeven als [ɛI] of [ɛⁱ], d.w.z. met het begin- en eindelement. In sommige gevallen hoort de aandachtige taalwaarnemer binnen de slingerbeweging echter nog een klinker, zodat hij van oordeel is dat een *drieklank* uitgesproken wordt. Een spelling als bijv. *doewas* voor eensyllabig [du^uas] leidt echter tot misverstanden. Men moet dus met zichzelf en met zijn lezers compromissen sluiten en eenvoudige afspraken maken: niet meer dan twee elementen trachten weer te geven en het aantal tekens beperken.

3.4. De Limburgse polytonie

Een belangrijk en vooral typisch Limburgs (ook Rijnlands) vocaal of syllabisch kenmerk is de polytonie, de tegenstelling stoottoon > < sleeptoon. Hierop is bijvoorbeeld in het Sittards het verschil tussen de begrippen 'zegen' en 'zagen'

gebaseerd, of tussen 'uur' en 'hoer' in Hasselt, tussen 'deur' en 'stier' in Genk, tussen 'veulen' en 'voelen' in het Maastrichts.

In de Limburgse dialectliteratuur is men het nog niet eens *of* en *hoe* dit interessant distinctief kenmerk weergegeven moet worden. Wel is men het erover eens dat de sleeptoon aangeduid wordt en niet de stoottoon. Ik vermeld hier de ernstigste spellingsvoorstellen terzake (het vijfde is van mij):

- (1) een accent circumflexe op het (laatste) klinkerteken
- (2) een punt achter het klinkerteken
- (3) de aanduiding (*sl.*) achter het woord
- (4) een streepje onder het klinkerteken
- (5) cursieve weergave van het klinkerteken
- (6) geen aanduiding van het verschijnsel

Elk voorstel heeft zijn nadeel. De circumflexus maakt een letterteken dat er al een diacritisch teken (aigu, grave, trema of umlaut) bij heeft gekregen, nog complexer; voorstellen (2) en (3) onderbreken de lineaire woord- resp. regelstroom. (4) en (5) kunnen met de tekststopmaak in botsing komen; (6) ten slotte is eigenlijk een aanslag van de spelling op de talige werkelijkheid.

3.5. Medeklinkers

Als bij het spreken de uitgeademde lucht tijdens haar passage via de mond-, neus- of keelholte vrij naar buiten kan stromen, ontstaat een klinker. Wordt daarentegen de ademstroom tengevolge van allerlei articulatiebewegingen belemmerd, dan ontstaat een geruis dat we medeklinker of consonant noemen. Hier zijn er doorgaans twee mogelijkheden: ofwel wordt de luchtstroom heel even volledig tegengehouden en plots weer vrijgelaten (= occlusieven of ploffers), ofwel wordt de luchtstroom door een vernauwing gestuwd zodat een wrijving hoorbaar wordt (= fricatieven of ruisers). De consonanten kunnen bovendien uitgesproken worden terwijl de stembanden in het strottenhoofd trillen (stemhebbende medeklinkers) of aan de articulatie niet deelnemen (stemloze). Er zijn echter nog allerlei andere mogelijkheden, maar die hoeven ons niet verder bezig te houden omdat ze geen spellingsprobleem vormen.

De medeklinkers vormen inderdaad het meer stabiele skelet van onze taalbouwsels, waardoor de dialectale consonantenbestanden onderling en tegenover het Nederlands minder verschillen vertonen dan de klinkers. In enkele zuidoostelijke plaatsen van Nederlands-Limburg (Kerkrade, Simpelveld, Bocht en

Vaals) heeft weliswaar een belangrijke verschuiving plaatsgevonden, maar die veroorzaakt geen spellingsproblemen.

In het Nederlands is de [j] van de woorden *charme* of *machine* een leenfoneem en de voorlaatste klank van *meisje* een assimilatieprodukt; de beginklank van *joviaal* of *genie* is zelfs nog zeldzamer. Onze dialectspelling moet voor deze twee medeklinkers in een teken voorzien. De stemloze fricatief van bijv. de Diepenbeekse uitspraak voor *schoen* en *schoon* of de eerste klank van Teuven's *sterk* of *slapen* schrijven we *sj*, de stemhebbende fricatief van Valkenburg's *zwijgen* of *zwemmen* *zj*. Als door deze lettercombinatie verwarring ontstaat met een [j] die op een [s] volgt, scheiden we de beide tekens met een koppeltteken, bijv. in Kerkraads *hüs-je* (Nl. *huisje*).

In het Nederlandse klanksysteem bestaat er geen stemhebbende tegenhanger van de [k] of - anders uitgedrukt - geen occlusieve pendant voor de Nl. stemhebbende zachte ruiser *g* [ɣ] (bijv. Nl. *gaan*); het Frans en het Engels hebben deze medeklinker [g] wel, bijv. in resp. *gare* of *girl*. Een aantal Limburgse dialecten kent deze stemhebbende occlusief in het midden van een woord; in de meeste gevallen wordt hij weergegeven d.m.v. de combinatie *gk*, bijv. Maaseiks of Maastrichts *brögke* (Nl. *bruggen*).

Mouillering

Een groot aantal vooral Middenlimburgse dialecten wordt door mouillering gekenmerkt. Bij de uitspraak van de palatale klanken *t*, *d*, *n*, *l*, *s*, in het woordmidden of -einde legt de tong zich iets breder tegen het harde verhemelte; daardoor wordt de tongbeweging slapper en weker, en horen we iets als *tj*, *dj*, *nj* etc. in dezelfde lettergreep. Deze eigenaardigheid wordt weergegeven door een *j* te plaatsen achter de betrokken medeklinkerletter, dus: *handj*, *wintjer* en *geldj*.

Ingeval in woorden als *bedje*, *paardje* of *bandje* de clusters *dje* of *tje* in tegenstelling tot het Nederlands als [tʃə] uitgesproken worden, schrijve men (bijv.) ook *bedsje*, *pjedsje* of *bendsje*.

De knacklaut

In een aantal Nederlandse dialecten o.a. van noordelijk Belgisch-Limburg, bestaat een medeklinker die in het strottehoofd gevormd wordt doordat de stembanden de ademstroom helemaal blokkeren en hem dan explosieachtig weer loslaten (= occlusief); deze klank wordt ook in het Duits gehoord, bijv. bij het inzetten van

de tweede syllabe in woorden als *Verein* of *Theater*. In Lommel vervangt hij de [k] in bijv. *bakken* of *dekken*. Men noemt deze klank *knacklaut*, *stembandocclusief*, *glottisslag* of *stembandklapper* en hij wordt weergegeven door een vraagteken-zonder-punt: *baʔe*, *deʔe*.

De *n* na de doffe [ə]

Zoals in het Nederlands van de meeste taalgebruikers spreken we de *n* na een doffe *e* in het Limburgs niet (meer) uit en schrijven dus consequent bijv. *loupe*, *sjpringe*, *deure* en *gesjriëve*. Als er echter een [ə] als verbindingsklank voor een klinker of een medeklinker (vaak een *h* of een *d* of *t*) verschijnt, wordt de *n* wèl geschreven, bijv. *loupen* en *sjpringe* of *den hóónd* of *gistere kekden* er (NI. *gisteren schreeuwde hij*).

3.6. Analogie

In heel wat Limburgse spellingsaanwijzingen wordt dit woord niet correct begrepen of ten minste verkeerd uitgelegd. In het Nederlands schrijven we *land* en *kant* omdat we in het meervoud (in de verbogen vorm) van *landen* en *kanten* spreken; we schrijven dus de eindletter van het enkelvoud naar *analogie met* de verbogen vorm (het meervoud). Het verschil tussen *lag* en *lach*, maar ook de gelijkvormigheid tussen *hij wordt* en *hij hakt* zijn op hetzelfde principe gebaseerd. Niet consequent met de analogieregel is de Nederlandse spelling *huis/kuis* en *brief/laf* die eigenlijk *huiz/kuis* en *brief/laf* had moeten zijn, en de spelling *lasster/wijste* (resp. vrouwelijke beroepsnaam en superlatief). De dialectspelling hanteren vanzelfsprekend de analogieregel zoals de Nederlandse (met zijn inconsequenties). We schrijven dus *keend* wegens *kinder*, *hōes* ondanks *hōezer*, maar *heer vind* (zonder *t*) wegens *heer werk* (Nederlands *hij vindt* wegens *hij werkt*) en *wed g'r?* (zonder *t*) wegens *hōb g'r?* (NI. *wedt gij?* wegens *hebt gij?*). Anderzijds krijgen we bijv. in het Tungalroys en het Weerts *zie redtj* wegens *zie lachtj* (NI. *zij redt* resp. *zij lacht*).

Een probleem ontstaat er in een dialect dat voor *handen/handje/handig* resp. *han/henneke/henneg* zegt en de onverbogen onafgeleide vorm (NI. *hand*) moet schrijven. Theoretisch heeft men er de keuze tussen *haand* en *haant*, maar om allerlei redenen verdient het toch aanbeveling aan het eerste de voorkeur te geven.

Wel zijn in de Limburgse dialectspelling een aantal nieuwe inconsequenties binnengeslopen; ik vermeld er hier twee, waarvan ik alleen de laatste zou willen aanpassen.

(1) De meervoudsspelling *brögke* en *bagken* (Ned. *biggen*) resulteert niet in de enkelvoud *brögk/bagk* maar in *brök/bak* (het Duits heeft wel *Zug/Züge*).

(2) Zoals bekend kennen de Limburgse dialecten *het 'kofschip'* niet: de verleden tijd van de zwakke werkwoorden luidt er (met uitzondering van de in dialectale zin niet-Limburgse plaatsen Lommel en Vaals/Kerkrade met hun omgeving) *visde, werkde, laachde, hoopde* etc., hetgeen in de spelling ook tot zijn recht komt. De ongerijmdheid zit 'm vaak in de spelling van het voltooid deelwoord. Nu vormt de onverbogen vorm in de meeste dialecten geen spellingsprobleem omdat t/d er aan het wordeinde na de medeklinkers in enge zin toch niet uitgesproken wordt en het participium dus *gemaak, gehoop, gevés* etc. (met apocope) luidt. Maar wat doen we met de verbogen vormen? Hoe schrijven we in die dialecten het equivalent van Nl. *(zelf) gemaakte (kaas), gewitte (muur), (zelf) geviste (brasem)*? M.i. is de enige voor de hand liggende schrijfwijze: *gewitde, gemaakde, gevésde*. Ten slotte moet nog een schrijfwijze voorgesteld worden voor niet-apocoperende dialecten. Er is m.i. maar één consequent op analogie gebaseerde spelling: nl. (bijv. voor het Weerts) *gemaakdj, gewitdj, gevésdj*.

3.7. Assimilatie en enclise

De Nederlandse schrijftaal houdt met deze verschijnselen meestal geen rekening en schrijft *ik zie* voor [lksi], *het bad* voor [dbat]. Bepaalde woordgroepen (vaak met een persoonlijk voornaamwoord) zijn echter bij het spreken zo hecht aan elkaar gegroeid dat ze bij het schrijven moeilijk te scheiden zijn; vandaar dat er geen bezwaar is tegen schrijfwijzen als *daste löps* (Nl. *dat je loopt*) of *geet'r* (Nl. *gaat hij?* - eigenlijk: *gaat ie?*). De dialectale weergave van *weten jullie?/weet U?* is m.i. bij voorkeur *wédder?* omdat het alternatief *wet'r* door het stemhebbend worden van de auslautende medeklinker voor een anlautende klinker¹ nauwelijks herkend wordt.

1 een typisch Limburgs verschijnsel overigens, denk aan bijv. [trabobɛntrabaf] voor Nl. *trap op en trap af*.

3.8. Vreemde woorden

Aangezien onze dialectspelling van de Nederlandse principes uitgegaan is, kan een vreemd woord of bastaardwoord dat in het dialect uitgesproken wordt zoals in het Nederlands, ook op Nederlandse wijze geschreven worden. Ingeval de uitspraak in het dialect echter afwijkt van de standaardtaal en t.o.v. de brontaal ingrijpender gewijzigd werd, respecteren we deze aanpassing ook als we dialect schrijven; dit geldt ook voor woorden die we (voortdurend) aan het Nederlands ontlenen. De treinen kunnen dus aankomen in een *station*, een *sjtation*, een *statie*, een *sjtasi*, een *sjtaasje*, een *staose* etc., maar *theater*, *thee* en *computer* blijven ... zolang als het Nederlands niet verandert. Terecht schrijft men in het Hasselts *kemeedzje* (NI. *comédie*, *huichelarij*) en *abat-jour* (NI. *lampekap*).

Bibliografie

- Essen, O. von, *Allgemeine und angewandte Phonetik*, Berlin ⁵1979.
 Goossens, J., *Hoe kunnen we Genker schrijven?* Bijlage aan HEIDEBLOEMKE jg. 33 (1974) nr. 6.
 Notten, J., *Aanwijzingen voor de spelling van Limburgse dialecten*. Veldeke, z.p. 1983.

Materiaal verzamelen voor een lokaal dialectwoordenboek.

Een brontypologie en een zoekstrategie naar beschikbare dialectgegevens.

door R. Belemans

0. Inleiding

Om een dialectwoordenboek of een idioticon te schrijven, moet men dialectwoorden verzamelen en beschrijven. Dat is een complexere zaak dan deze banale formulering laat vermoeden. Wil men zijn lokaal dialectlexicografisch project binnen een redelijke tijdsperiode en met een bevredigend resultaat kunnen afsluiten, dan moet men immers zowel bij het verzamelen als bij het beschrijven van de dialectwoordenschat systematisch te werk gaan. In deze bijdrage zal ik het verder enkel hebben over de materiaalverzameling; hoe dialectwoorden (maximaal) kunnen en hoe ze (minimaal) moeten beschreven worden in een dialectwoordenboek, wordt elders in dit vademecum uit de doeken gedaan.

Een systematische aanpak bij het verzamelen van woorden die men wil opnemen, vereist dat men vooraf een overzicht heeft van de mogelijke bronnen, om vervolgens daaruit een weloverwogen keuze te maken. Ik wil hier een brontypologie voorstellen, die het opstellen van zo'n bronnenoverzicht voor het eigen dialect vergemakkelijkt en tegelijk helpt bij het maken van een verantwoorde keuze. Door de aangereikte zoekstrategie naar beschikbare dialectgegevens te volgen, kan de samensteller van een lokale lexicografische dialectpublicatie op consequente wijze beslissen welk materiaal hij zal opnemen en welke bronnen hij aan de zorgen van een volgende generatie amateurlexicografen overlaat. Tenslotte zal ik nog wijzen op enkele minder bekende, maar zeer rijke en interessante materiaalverzamelingen voor de Limburgse dialecten.

1. Een typologie van de bronnen voor een dialectwoordenboek.

1.1. Bron versus hulpmiddel.

Als bron voor een beschrijvende verzameling dialectwoorden beschouw ik hier de 'aanreiker van dialectwoorden uit het te beschrijven dialect in de ruimste zin'. Zo'n bron bevat dus minstens het dialectwoord zelf, meestal echter ook reeds

andere informatie die van pas komt bij de lexicografische beschrijving, ervan. Daarnaast is meestal ook het gebruik van een aantal hulpmiddelen bij het woordenboekwerk onontbeerlijk. Ik denk daarbij aan woordenboeken voor de standaardtaal (*van Dale, W.N.T.*, etymologische woordenboeken) en voor vreemde talen (b.v. *Wartburg* voor Franse leenwoorden of *Rheinisches Wörterbuch* voor Duitse). Bij deze hulpmiddelen gaat men te rade voor de beschrijving van de verzamelde dialectwoorden: men zoekt er grammaticale informatie, definities, etymologieën, gebruiksvoorbeelden, e.d. in op. Ze bevatten zelf evenwel geen dialectwoorden uit het dialect dat men wil beschrijven en kunnen dus niet als een bron beschouwd worden. In het volgende heb ik het enkel nog over mogelijke bronnen voor een lokaal dialectwoordenboek.

1.2. De brontypes: een overzicht

De diverse bronnen voor een dialectlexicografisch project kunnen volgens allerlei criteria ingedeeld worden zoals de typologie in fig. 1 laat zien. Na de onderscheiding van mondelinge (zegslieden of klankopnamen) en geschreven bronnen kunnen deze laatste vervolgens op basis van 3 criteria verder ingedeeld worden.

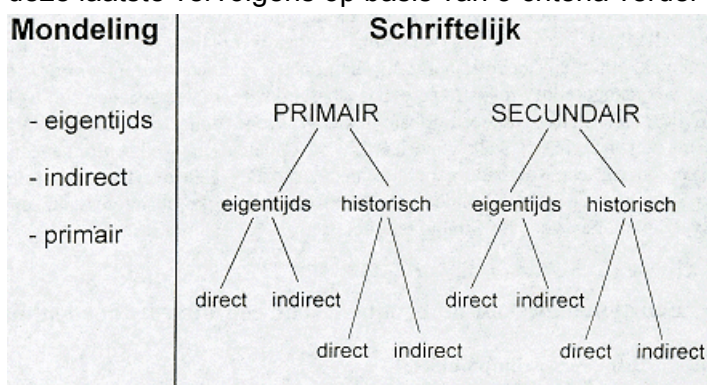

fig. 1 brontypologie

(a) Primaire en secundaire bronnen. Een primaire bron is volledig in het te behandelen dialect gesteld, een secundaire bron in een ander, naburig dialect of in de standaardtaal.

(b) Directe en indirecte bronnen. Een directe bron is zelf reeds een (opsommende of beschrijvende, al dan niet gepubliceerde) verzameling dialectwoorden; alle andere tekstsoorten zijn indirecte bronnen.

(c) Eigentijdse en historische bronnen. Een historische bron bevat dialectgegevens die op het ogenblik van raadpleging reeds een zekere evolutie ondergaan hebben. De raadpleger herkent er een vroegere taalfase van zijn dialect in. Een eigentijdse bron levert materiaal aan dat de samensteller als de hedendaagse woordenschat van zijn dialect (h)erkent.

Op basis van deze indelingscriteria kan gesteld worden dat een goede mondelinge bron (een lokale zegsman) steeds een primaire, indirecte bron is. Omdat men sinds enkele decennia geluidsopnamen kan maken, is het niet onmogelijk dat een mondelinge bron tegelijk historisch van aard is. Dergelijke oudere opnamen zijn echter erg schaars. Aan het *Seminarie voor Nederlandse Taalkunde en Vlaamse Dialectologie* van de Universiteit Gent (Blandijnberg 2) worden een aantal oudere dialectinterviews gearchiveerd¹.

De schriftelijke bronnen voor een dialectwoordenboek kunnen op basis van deze drie criteria opgedeeld worden in 8 categorieën. Wanneer we afzien van de opdeling in eigentijdse en historische bronnen - die zoals gezegd neerkomt op de vraag of de erin aan te treffen woordenschat nog gangbaar is of verouderd -, dan blijven er vier schriftelijke brontypen over:

(1) Primaire directe bronnen. Vaak is men niet de eerste die het plan opvat om de woordenschat van zijn dialect te inventariseren en te beschrijven. Het werk van de voorganger(s) is uiteraard een belangrijke bron om van te vertrekken. Het kan daarbij gaan over een eerdere publikatie, die men wil aanvullen en/of herwerken. Maar ook de in stilte gesprokkelde dialectwoorden op steekkaarten, briefjes, bierviltjes of in notitieboekjes die niet tot in de drukklare fase bewerkt zijn, horen hierbij. Het kan in beide gevallen (gepubliceerd of niet) gaan om een historische bron, wanneer de opgetekende woordenschat grotendeels verouderd is.

1 Zie hierover het cumulatieve overzicht: Heikens, H. & van der Schaaf, R., *Dialekten op band*. in: *Taal & Tongval* 22 (1970), blz. 29-38. Daarin worden voor Belgisch Limburg slechts drie plaatsen met zo'n bandopname genoemd (Lommel, Hasselt, Meldert) en voor Nederlands Limburg een dertigtal. Ze dateren allemaal uit de jaren '60.

(2) Primaire indirecte bronnen. Alle andere teksten, geschreven in het eigen dialect, zijn primaire indirecte bronnen. Zo kunnen teksten van dialecttoneelstukken, bijdragen in karnavalskrantjes of heemkundige artikels en interviews in het dialect vaak interessant woordmateriaal aanreiken.

(3) Secundaire directe bronnen. Alle reeds gemaakte idiotica en woordenboeken voor omliggende dialecten zijn secundaire directe bronnen. Elders in dit werk is een bijgewerkt overzicht van de reeds verschenen Limburgse dialectpublicaties opgenomen. Uiteraard zijn ook de ongepubliceerde bronnen die primair zijn voor een naburig dialect tegelijk secundaire bronnen voor het eigen dialect.

(4) Secundaire indirecte bronnen. Secundaire indirecte bronnen zijn tenslotte alle teksten die niet in het eigen dialect gesteld zijn, maar toch woorden uit dat dialect aanreiken. Als voorbeeld wijs ik op het meerdelige standaardwerk *Volkshuisraad in Vlaanderen* van Jozef Weijns¹. Via de klapper op plaatsnaam kan men gemakkelijk de passages vinden, waarin voor de eigen gemeente of streek namen van allerlei (soms reeds totaal in onbruik geraakte) gebruiksvorwerpen opgetekend zijn. De talrijk aanwezige mooie illustraties bieden daarbij een goede hulp om de gegevens bij lokale dialectsprekers uit de oudste generatie te controleren.

2. Het brongebruik bij het verzamelwerk

Wie de reeds gepubliceerde Limburgse dialectwoordenboeken en idiotica erop naslaat, zal merken dat de makers ervan niet al deze soorten bronnen even frequent gebruikt hebben. Anders gezegd: sommige brontypes worden bijna altijd aangeboord, andere bijna nooit. Bij wijze van steekproef heb ik in de voornaamste Limburgse dialectwoordenboeken en in een aantal idiotica trachten na te gaan welke brontypes hun auteurs systematisch verwerkt hebben². Dat levert het volgende resultaat op:

1 Weyns, J., *Volkshuisraad in Vlaanderen*, Beerzel 1974, 4 delen.

2 De termen *woordenboek* en *idioticon* dekken niet altijd dezelfde lading. Ik gebruik hier woordenboek voor een dialectpublicatie waarin de nadruk gelegd wordt op de accurate beschrijving van de woordenschat. Met idioticon duid ik de meer sumiere woordenlijst aan die in hoofdzaak dialectwoorden wil verzamelen, zonder daarbij van de fonologische, morfologische en semantische beschrijving werk te maken.

(a) Het aantal geraadpleegde brontypes is recht evenredig aan de omvang en kwaliteit van het eindresultaat. Uit hoe meer bronnen er geput werd, des te waarschijnlijker is het dat het resultaat een heus dialectwoordenboek is van respectabele omvang en met een accurate woordbeschrijving.

(b) De mondelinge bron(nen) vormen steeds het uitgangspunt van de verzamelfase. Bij heel wat idiotica valt deze fase evenwel volledig samen met de introspectieve verzameling van toevalsvondsten. Bij de dialectwoordenboeken worden meestal wel andere zegslieden betrokken, hetzij via doelgerichte ondervraging, hetzij via toevallige observatie. Soms wordt hun betrokkenheid zelfs geformaliseerd in een soort adviesraad, waaraan de auteur zijn problemen voorlegt.

(c) Voor het overgrote deel van de reeds gepubliceerde dialectwoordenboeken werden de onderscheiden soorten primaire bronnen verwerkt of geraadpleegd. Daarnaast worden bij de aanmaak van dialectwoordenboeken vaak ook secundaire directe bronnen bekeken. Secundaire indirecte bronnen worden slechts zelden bij de verzamelfase betrokken.

(d) De idiotica onderscheiden zich in het brongebruik door het overwicht aan mondelinge bronnen. Als er al schriftelijk bronmateriaal mee opgenomen is, dan gaat het steeds om primaire eigentijdse en/of primaire directe bronnen.

We kunnen bovenstaande conclusies resumeren in de volgende schema's:

Mondeling	Primair	Secundair	
	1	5	direct & eigentijds
	2	6	direct & historisch
	3	7	indirect & eigentijds
	4	8	indirect & historisch

gebruikelijke bronnen bij een woorden opsommende verzameling

Mondeling	Primair	Secundair	
	1	5	direct & eigentijds
	2	6	direct & historisch
	3	7	indirect & eigentijds
	4	8	indirect & historisch

= steeds gebruikt
 = vaak gebruikt
 = soms gebruikt

gebruikelijke bronnen bij een beschrijvend dialectwoordenboek
fig. 2

3. Een zoekstrategie naar materiaal voor een dialectwoordenboek

Om bij de materiaalverzameling doelgericht en systematisch te werken dient men zicht te hebben op de bestaande mogelijkheden voor het eigen dialect, om vervolgens in functie van de vooropgezette omvang en aard van de publicatie een weloverwogen keuze te maken. Die bewuste afbakening van het bronnenmateriaal dat men voor zijn woordenboek wil exciperen, gebeurt in de praktijk bijna nooit aan het begin van een lokaal dialectlexicografisch project. Dat is ook niet nodig. Wel vormt deze beslissing best het eindpunt van een systematische zoekactie naar beschikbare bronnen. Enkel op die manier kan de verzamel fase op een planmatige manier afgerond worden.

In grote lijnen doorloopt de verzamelaar/auteur de volgende fasen bij de realisatie van zijn beschrijvende woordverzameling.

3.1 De intuïtieve verzamelfase

Zowat iedere woordenboekmaker vertrekt van een ongeordende verzameling notities, soms reeds van aanzienlijke omvang. Een eerste stap bij de gerichte verzamelstrategie is uiteraard het ordenen van hetgeen reeds aanwezig is. Al het verdere zoek- en verzamelwerk zal er immers op gericht zijn om deze (al dan niet persoonlijke) collectie dialectwoorden systematisch te verdiepen en/of te verbreden. Aan deze eerste ordening kunnen nog steekkaarten te pas komen of men kan rechtstreeks op een PC beginnen invoeren; dat is hier van ondergeschikt belang. Als het resultaat maar een overzichtelijk en goed toegankelijk klassement van de reeds verzamelde dialectwoorden is. Het heeft aanzienlijke voordelen om reeds in dit vroege stadium te beslissen of men een woordenboek of een idioticon voor zijn idialect wil samenstellen en vast te leggen uit welke onderdelen het lemma zal bestaan.

3.2. De systematische verzamelfase

Wanneer deze eerste geordende verzameling een feit is, kan op twee sporen tegelijk verder gewerkt worden. Enerzijds doet men voortdurend toevalsvondsten, veelal uit mondelinge bronnen opgetekend, die men gaandeweg nog toevoegt. Anderzijds kan nu doelgericht en systematisch met het exciperen van een aantal schriftelijke bronnen begonnen worden.

Vooreerst dient men nu dus te beslissen welke brontypes men in zijn publicatie wil verwerken. Men kan uiteraard eerst een zo volledig mogelijk overzicht van de beschikbare bronnen voor het eigen dialect opstellen en dan beslissen een of meer brontypes onaangeroerd te laten. Men kan ook eerst beslissen om niet eens op te zoek te gaan naar een of meer brontypes en het zoekwerk toespitsen op die categorieën die men wel van plan is op te nemen. Blijkt de oogst dan onverhoopt groot te zijn, kan men nog verder beperken. Voordeel van de eerste werkwijze is dat men uiteindelijk ook weet en kan vermelden wat men niet bekeken heeft. Voordeel van de tweede methode is dat men geen tijd verliest met het zoeken naar eventuele bronnen die men toch niet wil exciperen. Belangrijk is vooral dat men enerzijds een aangeboorde bron integraal exciperet en zich anderzijds gaandeweg niet laat verleiden tot eindeloze uitbreiding van het vooropgezette doel. Menige dialectwoordenverzameling raakte in het verleden immers nooit gepubliceerd, omdat de auteur ervan geen vrede kon nemen met haar onvermijdelijke onvolledigheid.

Naargelang van het brontype neemt de systematische verwerking ervan meer tijd in beslag. Ook met die factor houdt men bij de keuze rekening. Uit primaire bronnen dient enkel het nog niet verzamelde materiaal geselecteerd en in de eigen verzameling geïncorporeerd te worden. Het spreekt voor zich dat dit vlotter gaat bij een directe dan bij een indirecte bron. Anderzijds staan in een indirecte bron de dialectwoorden vaak in een concrete gebruikscontext, die niet alleen uitsluitel kan geven over de precieze betekenis, maar bovendien als voorbeeldzin in het aan te maken lemma opgenomen kan worden.

Bij de secundaire bronnen dient er na de selectie en voor het invoegen in de eigen verzameling vaak een omzetting van de woordvorm naar het eigen dialect te gebeuren. Hierbij is uiterste voorzichtigheid en raadpleging van andere dialectsprekers ten stelligste aan te raden. Het feit dat u een dialectwoord uit een andere plaats spontaan herkent en begrijpt, hoeft geenszins te betekenen dat het ook in uw eigen dialect dezelfde verschijningsvorm en betekenis heeft. Ik verwijs daarvoor graag naar het goede voorbeeld van het Bilzers woordenboek in wording, waarvoor alle twijfelgevallen door de auteur voorgelegd worden aan een plaatselijke 'Raad van Wijzen'. Ze zijn het niet steeds roerend eens, maar meestal heeft de bespreking van die problemen toch een zeer verhelderend effect.

Er werd reeds op gewezen dat secundaire indirecte bronnen in feite slechts zelden gebruikt worden bij het verzamelwerk. De reden ligt voor de hand: deze bronsoort vraagt het meeste werk en bovendien is de kans op fouten het grootst. Wie secundaire indirecte bronnen uit de volkskundige sfeer wil raadplegen, slaat er voor België het beste de jaarlijkse volkskundige bibliografie op na. Ze verschijnt sinds 1939 in het *Jaarboek van de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde*. Daarin vindt men trouwens ook een rubriek 'volkstaal' met alle in Vlaanderen verschenen dialectologische artikels en werken van dat jaar. Handig dus om na te gaan of en door wie er reeds ooit iets over uw dialect werd geschreven.

Ter afronding van deze beschouwingen omtrent de systematische verzamel fase nog enkele praktische tips voor de verwerking van het schriftelijke bronmateriaal:

(a) Noteer steeds uit welke bron u een dialectwoord gehaald heeft en tracht het te dateren. Dit maakt niet alleen een controle achteraf mogelijk, maar biedt ook enig houvast i.v.m. de chronologie van veranderende dialectvormen of -betekenissen.

(b) Wees op uw hoede bij dialectgegevens uit literaire teksten. Soms gebruiken dialectschrijvers vanwege het rijm of onder invloed van de schrijftaal onnatuurlijke constructies. Vaak hebben ze de neiging om verouderde woorden te gebrui-

ken. Dat kan u bij de inschatting van de hedendaagse gangbaarheid op het verkeerde been zetten.

(c) Indien u de bedoeling hebt om de hedendaagse verschijningsvorm van uw dialect op te tekenen en daarbij zegslieden raadpleegt, kies die dan niet uitsluitend uit de oudste generatie dialectsprekers. Anders zal u in een aantal gevallen een verouderde woordenschat of uitspraakvariant als enige vorm optekenen en zal u evenmin de hedendaagse actieve en passieve woordenschat goed kunnen onderscheiden. Stevens' werkwijze in het Tongers woordenboek is ook wat dat aangaat een schoolvoorbeeld. Hij beschrijft systematisch het voorkomen van de opgenomen dialectwoorden bij de drie levende generaties Tongenaren.

(d) Vermeld in de inleiding expliciet en exhaustief welke bronnen erin verwerkt zijn; zo kunnen potentiële amateurlexicografen na u precies weten wat zij alvast niet meer hoeven te doen.

4. Enkele minder bekende schriftelijke dialectbronnen

Tenslotte wil ik graag wijzen op enkele interessante directe bronnen voor Limburgse dialecten die tot hiertoe slechts zelden in lokale publicaties verwerkt werden. Het gaat hoofdzakelijk om dialectenquêtes uitgaande van wetenschappelijke instellingen. Dit materiaal heeft doorgaans reeds een respectabele leeftijd. Wie dus (ook) de hedendaagse woordenschat voor zijn dialect wil vastleggen, moet de gegevens die hij uit deze bronnen haalt zeker eerst (laten) verifiëren. Voor raadpleging van deze vragenlijsten kan u het beste contact opnemen met het *Instituut voor Naamkunde en Dialectologie* van de K.U. Leuven en met de *Nijmeegse Dialectcentrale* van de K.U. Nijmegen¹. Op beide plaatsen kan het aanwezige materiaal geraadpleegd en eventueel gefotokopieerd worden. Bovendien beschikken beide instituten over een goed uitgebouwde bibliotheek met heel wat dialectologische vakliteratuur en ook een uitvoerige verzameling Limburgse dialectwoordenboeken en idiotica. Volgende enquêtes bevatten Limburgs materiaal. Tussen haakjes wordt telkens vermeld waar de lijsten raadpleegbaar zijn.

1 *Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde*, Postbus 9103, 6525 HT Nijmegen. *Instituut voor Naamkunde en Dialectologie*, Blijde-Inkomststraat 21/2, 3000 Leuven.

4.1. Regionale dialectenquêtes met Limburgs materiaal

4.1.1. De vragenlijsten van het Aardrijkskundig Genootschap (KUN)

De *Commissie voor het ontwerpen van eene linguïstische kaart van Nederland* van het *Aardrijkskundig Genootschap* verspreidde in 1879 (AG 1) en 1895 (AG 2) de oudste dialectenquête voor ons taalgebied¹. In Nederlands-Limburg leverde dit materiaal op voor 16 plaatsen, te weten: Venlo, Weert, Neeritter, Buggenum, Roermond, Grevenbicht, Sittard, Oorsbeek, Amstenrade, Maastricht, Valkenburg, Heerlen en Gronsveld (AG 1) en Gennep, Horst, Roermond, Sittard, Maastricht, Valkenburg, Heerlen en Bocholtz (AG2).

4.1.2. De enquête Willems (KUN/KUL)

De Leuvense hoogleraar Pieter Willems zette in 1885 een grootschalige dialectenquête op in het Nederlandstalige deel van België, het zuidelijk deel van Nederland en in de daaraan grenzende strook van het Rijnland. Het verzamelde materiaal omvat voor 347 plaatsen een cahier met daarin meer dan 15.000 dialectvormen. Daarvan hebben 46 cahiers betrekking op Limburgse plaatsen. De Willems-enquête is niet gepubliceerd; de cahiers worden door de Koninklijke Vlaamse Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde te Gent bewaard. Aan enkele wetenschappelijke instituten, waaronder de K.U. Nijmegen en K.U. Leuven, bevindt zich een set microfiches met daarop de integrale materiaalverzameling. Te Leuven kan van zo'n microfiche bovendien een (vrij dure) uitprint gemaakt worden. Er is tevens een alfabetisch register op de Willems-enquête aanwezig, samengesteld door Patrick Slechten. Bovendien zijn de gegevens uit de Belgisch-Limburgse cahiers er ooit op steekkaarten overgeschreven en in een alfabetisch klassement geordend. Aan de enquête Willems werd in 1989 een themanummer (nr. 2) van het Tijdschrift *Taal & Tongval* gewijd, met daarin de integrale lijst van alle geënquêteerde plaatsen (blz. 61-72).

4.1.3. De enquête Schrijnen-Van Ginneken (KUN/KUL)

In 1914 verspreidde J. Schrijnen samen met J. van Ginneken en J. Verbeeten een vijftig pagina's tellende vragenlijst in Nederlands-Limburg, de oostelijke helft van Noord-Brabant en het zuidelijke gedeelte van Nederlandse provincie Gelderland. Het niet gepubliceerde materiaal van deze enquête berust bij de *Nijmeegse Cen-*

1 Beide vragenlijsten van het Aardrijkskundig Genootschap werden gepubliceerd in: Te Winkel, J., *De Noordnederlandse tongvallen. Atlas van Taalkaarten met tekst ...*, Leiden 1898, 32-41.

trale voor *Dialect- en Naamkunde*. In Leuven bevindt zich een kopie van de 94 Nederlands-Limburgse lijsten.

4.1.4. De enquête Roukens (KUN)

Vanaf 1923 verspreidde W. Roukens vragenlijsten in Nederlands-Limburg en aangrenzende streken. Van deze vragenlijsten is het merendeel afgedrukt Roukens' *Wort- und Sachgeographie*¹. Het materiaal van deze enquête is aan het eind van de Tweede Wereldoorlog vrijwel geheel verloren gegaan. De nog bestaande lijsten 3, 7, 12 en 14 worden aan de *NCDN* te Nijmegen bewaard.

4.1.5. De enquête van Ginneken (KUN)

In 1924-'25 liet J. van Ginneken in het weekblad *De Nieuwe Eeuw* vier vragenlijsten afdrukken, die vanuit heel Nederland beantwoord werden. De antwoorden worden aan de K.U. Nijmegen bewaard. Nederlands-Limburg is daarbij goed vertegenwoordigd, Belgisch-Limburg maar heel sporadisch (o.a. Lommel, Hasselt, Opglabbeek).

4.1.6. De enquête van Gerwen (KUN)

In oostelijk Noord-Brabant en enkele plaatsen in Noord- en Midden-Limburg hield A. van Gerwen in het midden van de jaren '30 een dialectenquête. Het ongepubliceerde materiaal berust grotendeels bij de *NCDN*. Er is tevens een overzichtskaart van de onderzochte plaatsen aanwezig.

4.1.7. De enquête Goossens (KUL/KUN)

In de jaren '50 stelde J. Goossens een uitgebreide enquête in Belgisch-Limburg in; eerst voor zijn onuitgegeven licentiaatsverhandeling ' *Studie over de landbouw-termen opgetekend te Genk en omgeving* ', later voor zijn gepubliceerde dissertatie². Het grootste deel van dit materiaal werd mondeling verzameld in meer dan 160 plaatsen in Belgisch-Limburg. Daarnaast werden twee vragenlijsten ingevuld door leerlingen van een middelbare school te Hasselt en verschenen 5 vragenlijsten in *Het Belang van Limburg*. De originele materiaalverzameling Goossens bevindt zich in het Leuvense *Dialectarchief*. Een kopie ervan wordt te Nijmegen bewaard.

1 Roukens, W., *Wort- und Sachgeographie in Niederländisch-Limburg und den benachbarten Gebieten* (dissertatie K.U. Nijmegen), 1937, 440-460.

2 Goossens, J., *Semantische vraagstukken uit de taal van het landbouwbedrijf in Belgisch-Limburg*, Antwerpen 1963.

4.1.8. De Reeks Nederlandse Dialectatlassen (KUL/KUN)

De *Reeks Nederlandse Dialectatlassen (RND)* verscheen vanaf de jaren '20 onder leiding van E. Blankaert en W. Pée. Het materiaal bestaat uit 135 zinnen die in een dicht net over het hele Nederlandse taalgebied werden opgevraagd. De materiaalverzameling is integraal (in fonetische transcriptie) in de reeks opgenomen (voor de beide Limburgen in de delen 4, 7, 8 en 10). Per plaats werden ook beknopte aantekeningen gemaakt over het bevolkingsaantal, de lokale taaltoestand en over eventueel voorkomende dialectvariëteiten. Daarnaast werden ook stelselmatig de dialectbenaming van de gemeente en van de voorkomende rivieren en beken, alsook de bijnaam van de inwoners genoteerd. Zowel te Nijmegen als te Leuven is een exemplaar van de volledige *RND* aanwezig.

4.2. De 3 grote dialectarchieven en hun vragenlijsten

4.2.1 Het Amsterdamse P.J. Meertens-Instituut

De afdeling Dialectologie van het *P.J. Meertens-Instituut* van de *Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen* te Amsterdam verspreidt sinds 1931 dialectologische vragenlijsten, die ook in Belgisch Limburg ingevuld worden. De lijsten 1 tot 30A en 31 tot 50C werden in twee publikaties gebundeld en van een register voorzien¹. Daarnaast verspreidt ook de Afdeling Volkskunde van dit Instituut sinds 1934 vragenlijsten die deels gepubliceerd werden. Ook in die lijsten worden - vaak ongevraagd - dialectbenamingen opgegeven. Alle vragenlijsten van het *P.J. Meertens-Instituut* worden in Amsterdam bewaard en zijn daar na afspraak raadpleegbaar².

4.2.2. De Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde aan de K.U. Nijmegen.

Door de redactie van het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* werden tot hiertoe meer dan 100 thematische vragenlijsten opgesteld en door informanten in

1 Vragenlijsten met register (1931-1958). in: Mededelingen der Dialecten-commissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, 22. A'dam, 1960.
Vragenlijsten met register (1959-1975). A'dam, 1982.

2 P.J. Meertens-Instituut, afdeling dialectologie, Keizersgracht 569-571, 1017 DR Amsterdam.

de beide Limburgen ingevuld. Zij behandelen drie domeinen: de landbouwwoordenschat, de vaktalen en de algemene woordenschat. Deze materiaalverzameling, die de basis vormt voor de WLD-afleveringen, wordt aan de *Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde* bewaard. De lijsten kunnen daar geraadpleegd en eventueel gefotokopieerd worden. Van de meeste lijsten zijn ook nog blanco exemplaren verkrijgbaar. Er bestaat geen register op deze dialectenquête, maar in de reeds verschenen afleveringen van het WLD vindt men achteraan telkens een trefwoordenindex.

4.2.3. De Zuidnederlandse Dialectcentrale aan de K.U.Leuven

Van 1920 tot 1958 werden door de *Zuidnederlandse Dialectcentrale* van de K.U. Leuven ruim 50 vragenlijsten over heel Vlaanderen verstuurd. Op een enkele uitzondering na zijn al deze lijsten gepubliceerd in de *Mededelingen van de Zuidnederlandse Dialectcentrale* (nrs. 1-40, 1922-1943). Het materiaal van deze enquête bevindt zich in het dialectarchief van het *Instituut voor Naamkunde en Dialectologie* te Leuven. Het kan daar geraadpleegd en gefotokopieerd worden. Er is een trefwoordenregister op steekkaarten van dit materiaal aanwezig.

Er dient op gewezen dat het rijkelijk verzamelde Limburgse materiaal in dit archief zich in een minder gebruiksvriendelijke toestand bevindt. De Limburgse lijsten werden immers grotendeels verknipt en herordend tot een alfabetisch steekkaartenarchief. Wie het voor een Limburgs dialect aanwezige materiaal integraal wil exciperen, ontsnapt dientengevolge niet aan een zeer tijdrovende systematische zoekactie doorheen 122 steekkaartenbakken met gemiddeld zo'n 1500 steekkaarten elk. Sinds Patrick Slechten met dit titanenwerk voor het Bilzers begon, is duidelijk geworden hoe arbeidsintensief deze opgave wel is. Tegelijk dient echter gewezen op de grote oogst aan dialectwoorden die dit speurwerk voor nagenoeg iedere Limburgse plaats kan opleveren. Het zou dan ook meer dan wenselijk zijn, mocht er op termijn een andere (digitale?) opslagwijze voor deze Limburgse gegevens gerealiseerd kunnen worden.

4.3. Universitaire proefschriften m.b.t. een Limburgs dialect

Uiteraard zijn er in de loop der jaren ook heel wat licentiaatsverhandelingen en doctoraten aan Limburgse dialecten gewijd. Zowel te Leuven als te Nijmegen wordt een uitgebreide collectie proefschriften bewaard, waaronder zich ook een aantal beschrijvende dialectwoordenverzamelingen bevinden (b.v. voor Meeswijk, Lommel en Hamont). De meeste fonologische en morfologische studies bevatten wel dialectwoorden (vaak in fonetische transcriptie) als voorbeelden. Deze werken kunnen na afspraak op hun plaats van bewaring geraadpleegd worden.

Er verschijnt een lopende bibliografie van alle dialectologische proefschriften uit het Nederlandse taalgebied in het tijdschrift *Taal & Tongval* (de recentste lijst heeft betrekking op het academiejaar 1985-'86)¹. Aan de Gentse Universiteit beschikt het *Seminarie voor Nederlandse Taalkunde en Vlaamse Dialectologie* bovendien sinds enige tijd over een automatische catalogus (database) van alle daar gemaakte verhandelingen, waaronder ook enkele over Limburgse dialecten. Aan de K.U. Nijmegen bestaat een op auteur geordende steekkaarteninventaris van de daar gemaakte licentiaats- en doctoraatsverhandelingen. Aan de K.U. Leuven wordt er eveneens een systematische inventaris van bijgehouden.

1 *Taal & Tongval* 40, 1988, 177 e.v.

De artikelopbouw in lokale Limburgse woordenboeken

door Herman Crompvoets

0. Inleiding

De locale dialectlexicografie heeft in de beide provincies Limburg, met name in Nederlands Limburg, in de jaren tachtig en negentig een hoge vlucht genomen. De laatste tijd ziet men echter ook in Belgisch-Limburg het aantal woordenboeken groeien. In elk geval wordt er in verschillende plaatsen aan gewerkt. De eerste vraag die men zich als geïnteresseerde buitenstaander stelt, is: 'Waar komt die aandacht voor een dialectwoordenboek vandaan?' Er moet sprake zijn van een wisselwerking tussen auteur(s) en dialectspreker of dialectliefhebber. Beiden moeten dezelfde behoeftes hebben, anders werden er niet zoveel dialectwoordenboeken gemaakt en verkocht.

Wanneer men door de inleidingen van deze woordenboeken heenbladert, springen er vrij snel bepaalde redenen naar voren voor het waarom van deze activiteit op dialectgebied. In zijn *Woord vooraf* bij het verschijnen van *'n Manjel Stokkemer wèurd* voert Jan Goossens twee redenen aan voor het maken van deze 'Manjel wèurd' nl. het onder druk staan van het dialect in het algemeen en de veranderingen in een gemeenschap als Stokkem in het bijzonder. Veranderingen die voor zoveel plaatsen in Limburg gelden. In de inleiding op de *Dieksjenèèr van 't (H)Essels* komt er een argument bij. Zo lezen wij op pagina 5: 'In de huidige retro-trend mag het beschouwd worden als een nostalgische poging om een stukje van onze Hasseltse authenticiteit vast te houden en voor de toekomst te bewaren; anderzijds werd er ook naar gestreefd een wetenschappelijk verantwoorde en voor de leek toch leesbare bijdrage te leveren tot de Limburgse dialectologie'. Woorden als *retro-trend* en *nostalgie* vind ik persoonlijk wat te dik aangezet, maar een feit is dat dialect steeds meer met het verleden wordt geïdentificeerd en dat nostalgie wel degelijk een rol speelt bij verschillende auteurs. Zo is de titel van *Rojer weurd* 'Weem kintj ze nog?' puur nostalgisch van aard en zegt de auteur in de inleiding (p. 3) dat deze titel 'bewustj zoeë gekoze is, want joamer genògt zeen d'r mer weinig minse mieër die de weurd die in dit boek stoan nog gebroeke. Of sterker nog, die de beteikenis d'r van neet mieër kinne. Ze waere ein stùkske gesjiedenis.... asse tenminste opgesjreve stoan'. Dat argument voor het schrijven nl. het bewaren van dialect vindt men in bijna al de inleidingen terug: in die van het woordenboek van Bree, van het Gronsvelds woordenboek, van het woordenboek van Meerlo-Wanssum, van het Tegels en het Kerkraads woordenboek.

De pretenties van de auteurs verschillen nogal. Er is weliswaar niemand die pretendeert een puur wetenschappelijk werk te maken maar ook niemand die als pure hobbyist versleten wil worden. Maar daartussen zitten nogal verschillende ambities. Die uiten zich bijvoorbeeld in het uiterlijk van het boek, in de titel of ondertitel, in de omvang, in de lengte van de inleiding. Zo klinken *En haffel Arces/Lôms*, *'n Manjel Stokkemer wèurd*, *Seppig wie ein smawtpaer* en *Weem kintj ze nog?* een stuk bescheidener, minder pretentius dan *Venrays Woordenboek* met als ondertitel *Woordenschat, Klankkarakter, Systeem, Structuur en gebruik van de Venrayse taal* of *Diksjenaer van 't Mestreechs*, *Túngërsë Diksjenêer*, *Kirchröadsjer Dieksiejoneer*, *Remunjs Waordebook*, *Dieksjenèèr van 't (H)Essels* of *Thematisch Woordenboek van het Tungelroys*. Het Genker woordenboek noemt zichzelf nogal bescheiden *Gènker Woerdeleest*, maar heeft een inleiding van 37 bladzijden en met de woordenlijst erbij een totaal van 402 bladzijden. Concluderend kan men zeggen dat het niveau van de respectievelijke woordenboeken zich beweegt van wetenschappelijk of bijna-wetenschappelijk tot hobbyistisch. Noem de *dictionnaires* of *woordenboeken* wetenschappelijk of bijna-wetenschappelijk en *Weem kintj ze nog?*, *En haffel Arces/Lôms* en *'n Manjel Stokkemer wèurd* hobbyistisch met daartussenin een aantal woordenboeken die een combinatie (willen) zijn van beide uitgangspunten, een feit is dat alle woordenboeken en woordenlijsten gewetensvol, gedreven en met veel liefde voor het plaatselijk dialect gemaakt zijn. Dat te constateren bij het in handen nemen van al deze Limburgse woordenboeken en woordenlijsten was voor mij een erg prettige gewaarwording.

Het lemma in de verschillende woordenboeken of woordenlijsten.

Mijn artikel zal ingaan op de opbouw van het lemma in de verschillende dialectlexicografische werken en de belangrijkste bouwstenen van het lemma kort belichten. Onder het lemma versta ik het gehele woordenboekartikel en niet enkel het trefwoord. In de laatste betekenis wordt *lemma* het meest gebruikt. Mijn verhaal zal gaan over: hoe zit het lemma in de verschillende woordenboeken in elkaar? En ten eerste: maakt men een alfabetisch of een systematisch woordenboek? Wat doet men met het Nederlandse trefwoord en/of de dialectvariant en de betekenisomschrijving? Bevat het lemma woordsoorten, woordgeslacht, etymologische verwijzingen, enkel- en meervouden, voorbeeldzinnetjes, volkskundige feiten en een register? Hoe staat men als auteur tegenover verouderde woorden en hoe staat men tegenover de begrenzing van de woordenschat?

Het grootste deel van mijn artikel zal inventariserend zijn met een soort conclusie op grond van deze inventarisatie. Ter kennismaking met een 23-tal Limburgse woordenboeken of woordenlijsten heb ik hieronder een lijst van de respectievelijke lemmata afgedrukt. Deze lemmata zijn een voorbeeld van hoe de respectievelijke auteur zijn lemma opgebouwd heeft. Het is een gemiddelde, het is maar één woordenboekartikel uit de talloze van een woordenboek. Maar alle tezamen geven ze een indicatie van hoe verschillend of eensgezind men over bepaalde bouwstenen dacht. De typografie van het oorspronkelijke lemma is zo goed mogelijk aangehouden.

(Túngërsë Diksjënêër)

nónk zn. m.; mv. -ë; dim. núnkskë (1sl-3): oom I (Gr. Wl.; A.M. 430), II (G.F., 108), III Et. uit *mon onc(le)*: Wa uitspr. v. *mon oncle* (m'n oom: oompje)

(Remunjs Waordebook)

óngesie:fer*, o. = insekten, inz.luizen, wantsen enz.: *in zónnen droevevinger zit vääi óngesiefer; kienjer mit de kop vol óngesiefer. óngesiefer* = du. Ungeziefer.

ongeval, óngeval, o., -geva:lle, -geve:lke: *hae haet 'n óngeval gehad en löp noew in de óngevallewèt; mit e paar klein óngevelkes is 't toch nog good aafgeloupe. ss. óngevallewèt.*

(Diksjenaer van 't Mestreechs)

tapere*, taperde, getaperd = onhandig, onzeker stommelen, stommelend gaan: *veer taperde in d'n duuster d'n trap op; en d'n hielen aovend zien ze al boven euze kop aon 't -. tapere* = Rijnl. tapere (verwant met du. tappen = plomp en onhandig stappen, onzeker lopen) ss. *aof-, optapere* b.v. een trap. afl. *tapereer, getapers, getaper.*

tapijt, tapiet, o.-e, tapietsje = behangsel, behangselpapier: *'n nuij tapietsje; de kamer had 'n aordig - gekrege, wit mèt roej blumkes.* Opm. Ma. *tapiet* bet. nooit vloerkleed.

(Dieksjenèèr van 't (H)Essels)

elf (sb) *d'a.llevermenneskes* (mv.): *dzjië mient (dè.nk) ze.ker da d' ~ 'et goan douë.n!* 'Jij denkt zeker dat de elfjes het werk gaan doen!': mnl. elf, alf, Kil. alf, alve, daemon insultor hominum; S. alvermannekens 'kabouters' en S. bijv. halvermannekens, Rijnl. Albermännchen 'Heinzelmännchen'.

*elver z.o. armvol.

(Them. Woordenboek van het Tungelroys)

AKKERBOUW

lappemiêt v mijt van plaggenvöl miête veur de deur, mer nikz-in 'e sjeur! (15a) wordt gezegd van iemand die zich rijker voordoet dan hij is.

(Dorpsspraak van Heerle)

moer (lange oe), vr. znw., moere, muerke, peen, wortelen. *De ou moer*, schertsend voor de oude vent. Zie *sjwaat* en *plaat*.

('n Manjel Stokkemer wèurd)

sjôfte: werken (cfr. Duits: schuften).

(Kirchröadsjer Dieksiejoneer)

jraan v *verkl* jreënsje 1 stekel, haar, baard van een aar. 2 graat. *Ing - in d'r haos han. Wens doe miech in de jrane vils, da kries doe ze jesjwaamd noa noeëte*, als ik je te pakken krijg, zul je ervan lusten.

(Tegels Dialek)

kroë'nekrane zn., kraanvogels. *Kroënekrane, witte zjwane, wae geit mêj nao Ingeland vare?* enz. (Beginregels van een aftelrijmpje).

(Weertlands Woordenboek)

A DE MENS

A1 HET MENSELIJK LICHAAM

aafriête ww (ritj aaf, rieët aaf, aafgerieëte): er eentje laten vliegen. NO: aafriete. *'Des draot-loeës tillegrafieëre', zag Frêns en hae rieët t'r eïne aaf detj kraakdje; 'd'roet waat gein heur betaaltj'*: zegt iemand die 'n wind heeft gelaten en zich verontschuldigen wil.

(Seppig wie ein smawtpaer) (Echter woordenboek)

mäöleverke: pissebed. *In de kelder en ònger losse stein zitte gaer mäöleverkes.*

(Mééls Woordeboe:k)(Meijels woordenboek)

3.1.3. Eten en drinken

kuimelijk: *kuummelek* - lastig met eten, gezegd van iemand die altijd weinig eet.

(Rojer weurd) (Woorden uit Stramproy)

eunj (zn.v) ui. 'Wat bèsse ein eunj!' = Wat ben jij een ei!

(Sittards woordenboek)

hónjskooj v, hónjskooje, hónjskööjke: hondehok. Hae haet de hónjskooj oppe kop: hij heeft een hoge hoed op.

(Hamont-Achels Dialectwoordenboek)

apprensie/appraensie, zn., vr.,-,-. Apparentie. Vb. Ich zoauw mer es appraensie maken. (zegsw.: aanstalten, voorbereidselen maken) (*fr. apparence < me. lat. apparentia = verschijning, verschijnsel, schijn*) van *apparere* (= verschijnen, duidelijk zijn, blijken), van *ad* (tot, naar) + *parere* (zichtbaar zijn, blijken. Zie P.A.F. van Veen, *Etymologisch Woordenboek, Van Dale Lexicografie, Utrecht 1989 s.v. apparentie.*)

(Woordenboek van Bree)

keets = 1. klokhuis van appel of peer 2. schimpend voor een lastige vrouw: Is mich det ein keets van èè wi-jf!

ruilen = tûste, òmtûste, òmrûle (mod.: òmruike).

(Gronsvelds woordenboek)

dêksel, m., (-e, -ke). 1. Deksel. D'n - vaan de kêtel. Zw. Wè 't eunderste oét de kan wêlt hebbe, kryt d'n - op z'n naos. 2. Gebakken brooddeeg over de 'vloaj'. 3 Deel van de bovenbil van de koe.

(Woordenboek van Meerlo-Wanssum)

aar, nl. (z. *ao:r*).*ao:r*, vr. mv. -e, vkw. äörke. 1) aar (bloeiwijze), 2) ader. *Koeëbes het water ien de ao:re*: Kobus heeft water in de aderen: K. is een futloze vent.

(En haffel Arces/Lôms)

pilaerelekker dae pilaerelekker zit wâl altiëd veuraan in de kaerk, mâ ik vertrouw 'm ni!

(Venrays woordenboek)

paoter hijw. *pater*. paoters = mv.; päöterke = verkl.w. *Paoters, nònne en begiene zien nie zò helleg as ze schiene!* Schijn bedriegt.

(Venloos woordenboek)

taets *m* (taetse, taetske): kop, hoofd; *veul dich ens aan dienen* ~ voel je eens aan je hoofd.

(Dialectwoordenboek van de gemeente Gennepe) (Genneps woordenboek)

póggepot zn o (*póggepöt, póggepötje*) ketel voor het koken van varkensvoer: *Hôl 's wisse ien 't schop um de pógge-pot te staake*.

(Gènker Woerdeleest) (Genker woordenboek)

pertang: nochtans, evenwel; pourtant (Fr.)

1. Een alfabetisch of een systematisch dialectwoordenboek?

Deze vraag was voor de meeste woordenboekmakers in de beide Limburgen geen probleem. Verreweg het grootste deel van de locale woordenboeken hanteert het alfabetisch-lexicografische systeem. Dit komt vooral door het feit dat men in de dialectlexicografie nauwelijks op de hoogte was van de mogelijkheid om een dialectwoordenboek anders in te delen dan alfabetisch. Maar sinds A. Weijnen op het einde van de jaren vijftig bewust gekozen heeft voor een thematische of systematische of ideologische verwerking van de woordenschat bij het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten (WLD)* en bij het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten (WBD)*, is de aandacht voor deze aanpak aanzienlijk gegroeid. Een systematisch woordenboek deelt de woorden in een bepaalde categorie in waarin zij normaal gesproken het meest thuishoren. Zo komen woorden uit de landbouw-wereld bij elkaar te staan in één hoofdstuk. En dat hoofdstuk kan men weer verdelen in allerlei paragrafen die bepaalde facetten van de landbouw lexicografisch behandelen. Het alfabetisch-lexicografische systeem is praktisch gebonden aan één invalshoek nl. de alfabetische. Als zodanig is het wellicht ook het gemakkelijkst hanteerbaar. Bij een systematische ordening moet er van te voren gedacht worden: 'Hoe deel ik het woordenboek in?' 'Welke paragrafen neem ik?' 'In welke paragraaf breng ik een bepaald woord onder?' De keuze tussen het maken van een alfabetisch en een systematisch woordenboek blijft uiteraard aan de auteur. Maar persoonlijk prefereer ik de thematische aanpak. Omdat de rubrieken bij een lokaal woordenboek beperkt van inhoud zijn, kan men via een alfabetische ordening binnen zo'n rubriek, ook binnen een systematisch geordend woordenboek de ingang makkelijk maken. Het *Weertlands Woordenboek* en het *Mééls Woordeboek* hebben een dergelijke ordening. Een ordening waarvan Jan Goossens in zijn TEN GELEIDE bij het *Weertlands woordenboek* zegt (p. VIII): 'Ik

vind het verstandig dat binnen elke rubriek van het Weertlands woordenboek dan weer een alfabetische orde is aangenomen; de rubrieken blijven immers door hun relatief kleine omvang overzichtelijk, zodat de voordelen van de “ideologische” en de alfabetische classificatie hier gecombineerd worden’. Ook Toon Weijnen constateert in zijn TEN GELEIDE bij hetzelfde *Weertlands woordenboek* ‘met grote voldoening’ dat men gekozen heeft voor een wat hij noemt ‘tweesporensysteem’. Het grote voordeel van de thematische aanpak vindt Jan Goossens (p. VIII) dat samenhangende woordvelden meteen overzien kunnen worden. Toon Weijnen noemt (p. IX) als voordeel van de thematische aanpak van het *Weertlands woordenboek* dat het ook voor niet-kenners van het Weertlands woordenboek ineens zoveel aantrekkelijker wordt en dat het voor dialectologen en andere taalkundigen ineens zoveel beter toegankelijk wordt. Hiermee wil ik niet beweren dat er aan de alfabetische ordening alleen maar nadelen zouden zitten. Integendeel. Maar wil men een minder monotoon, een beter leesbaar en een gevarieerder dialectwoordenboek maken, zal men niet om een thematische aanpak heen kunnen. Mijn keus bij het maken van het *Mééls Woordeboek* was in elk geval duidelijk voor een thematische of systematische aanpak. Van de 22 dialectwoordenboeken die ik met het oog op dit artikel heb geraadpleegd hebben er drie een thematische aanpak. Bij de reeds genoemde twee komt daar nog het *Thematisch woordenboek van het Tungelroys* bij. Procentueel gezien is dat ongeveer 15%. Voorlopig slaat de balans nog duidelijk door naar de alfabetisch-lexicografische aanpak.

2. Inhoud van het woordenboekartikel of lemma

De inhoud van het woordenboekartikel of lemma varieert van woordenboek tot woordenboek. Het ene is sober en bevat alleen het meest wezenlijke, terwijl het andere het lemma als het ware volstopt met informatie van verschillende aard. Datzelfde verschil bespeurt men ook bij de inleidingen. Het ene woordenboek kent een wetenschappelijke of bijna-wetenschappelijke inleiding bijv. het Tongers woordenboek of het Venrays woordenboek, het andere kent een zeer summiere inleiding bijv. *Weem kintj ze nog?* en *Seppig wie ein smawtpaer*. Daartussen heeft men binnen de 23 allerlei gradaties. De inhoud van zo'n inleiding hangt sterk samen met de ambities van de auteur. Voor mij mag de inleiding bij een dialectwoordenboek beperkt blijven. In de inleiding zouden aan de orde moeten komen: een korte geschiedenis van de plaats in een paar bladzijden, het soort woordenboek dat men maakt (alfabetisch of systematisch), een verantwoording van de bronnen, de wijze waarop men het lemma opbouwt, een korte maar zo duidelijk mogelijke verantwoording van de gebruikte spelling met goede voorbeelden uit

het dialect en de standaardtaal en een beschouwing over kenmerken van het dialect en de plaats waar het ligt in zijn dialectologische omgeving. Het is mijn mening dat uitvoerige klankinleidingen en historische of volkskundige inleidingen beter in een aparte uitgave kunnen verschijnen. Een dialectwoordenboek moet zo veel mogelijk een woordenboek blijven en niet een encyclopedie worden. Een woordenboek dat het meest van al een tweeslachtig karakter uitdraagt is het Sittards woordenboek. Het heeft een duidelijk lexicografisch karakter maar ook een bijna even duidelijk volkskundig karakter. Over de inleidingen wil ik in dit verband verder niet meer zeggen. Ze vormen te zeer een hoofdstuk apart in de dialectlexicografie en vereisen een uitvoeriger onderzoek.

De meest sobere doorsnee-lemmata van de gezamenlijke woordenboeken bevatten een ingang of trefwoord, een korte betekenisomschrijving en soms een voorbeeldzin. De meest sobere woordenboeken zijn wat de opbouw van het lemma betreft wel *Weem kintj ze nog?*, *'n Manjel Stokkemer wèurd* en het *Mééls Woordeboe:k*. In de woordtypering van het *Mééls Woordeboe:k* zit echter een aspect dat het lemma een dimensie meer geeft, al ziet men het daar niet aan af. Hierover meer in de paragraaf *Etymologie*. Het meest uitvoerige en ook wel het meest complete lemma vindt men in het Tongers woordenboek. Het lemma bevat daar: een woordtype of trefwoord, in dit geval tevens de dialectvariant, een toelichting, woordsoortbenoeming, het aangeven van het genus of woordgeslacht, meervoudaanduiding, verkleinwoordaanduiding, het aangeven van het feit of werkwoorden zwak of sterk zijn en sterk of onregelmatig vervoegd worden, trappen van vergelijking, die worden gegeven bij het bijvoeglijk naamwoord, de praedicaatsvorm van het bijvoeglijk naamwoord, bibliografische verwijzingen, etymologische verwijzingen, voorbeeldzinnen en aanduidingen over de ouderdom van het woord en over het verouderd zijn van woorden. Ook de *Kirchröadsjer Dieksiejoneer* heeft een ongeveer vergelijkbare inhoud van het lemma. Maar daarin zijn geen etymologische verwijzingen opgenomen. Het Sittards woordenboek heeft vaak een uitvoerig lemma vanwege de volkskundige uitweidingen. Een synthese tussen soberheid en uitvoerigheid in de op te nemen bouwstenen van een lemma vormt naar mijn mening het woordenboek van Meerlo-Wanssum. Diens lemma bevat een dialectwoord of Nederlands equivalent met verwijzing naar het dialectwoord als ingang, betekenisomschrijving, woordsoort- en woordgeslachtbenoeming, meervoud- en verkleinwoordaanduiding, veel voorbeeldzinnen en een beetje folklore. Op wat ik als een ideaal lemma beschouw, kom ik in de conclusie terug.

2.1. Het trefwoord of ingang

In 17 van de 23 woordenboeken of -lijsten is het trefwoord of de ingang de dialectvariant. Eenentwintig drukken de ingang vet af. Men kan hier spreken van een overwegende aanpak. Zes woordenboeken wijken van dit model af. Het Maastrichts en het Roermonds woordenboek hebben een Nederlandse ingang maar daarnaast kan de ingang ook de dialectvariant zijn. Maastrichtse woordtypen zijn (Endepols p. XVIII): '1) woorden waarvan, voor zover wij weten, geen etymologische equivalent in het A.N. voorkomt zoals *aomzeik*, *bats*, *pune* enz. 2) woorden waarvan het etymologisch equivalent in het A.N. sterk verouderd is of alleen hier en daar gewestelijk voorkomt, zodat de gemiddelde Nederlander ze niet weet thuis te brengen 3) woorden die in het Maastrichts, fonetisch o.i. zo sterk verschillen van het A.N. etymologisch equivalent, dat herkenning voor menige niet-Maastrichtenaar moeilijk kan zijn, zoals: *behej* (= Nl. *behaai*)'. In deze gevallen komt er bij het trefwoord een asterisk. Wanneer het dialectwoord de ingang is, dan verwijst hij zowel in het Maastrichts als Roermonds woordenboek naar het of een Nederlands woordtype dat elders opgenomen is. Het Hasselts woordenboek kent ook een Nederlandse ingang in combinatie met ingangen die een asterisk krijgen. De asterisk betekent hier dat het gaat om een hypothetische, gereconstrueerde vorm of de vernederlandste vorm. Het woordenboek van Meerlo-Wanssum heeft als ingang het dialectwoord maar er komen ook Nederlandse woorden als ingang voor met een verwijzing naar de dialectvariant b.v. *schamel* (z. *schemmel*). Het Hamonts-Achels woordenboek heeft als ingang een dubbele vorm. Het eerste trefwoord is de Nederlandse vorm van het dialectwoord of de vernederlandste vorm en het tweede trefwoord, gescheiden van het eerste door een schuine streep, is de dialectische vorm in een aangepaste spelling. De auteur motiveert deze aanpak als volgt: hierdoor is een alfabetische volgorde mogelijk en wordt het opzoeken vergemakkelijkt. Het Meijels woordenboek hanteert consequent de Nederlandse ingang of een hypothetische, vernederlandste vorm van het betreffende dialectwoord. In de paragraaf *Etymologie* kom ik op deze aanpak nog kort terug. Is het gebruik van het dialectwoord als ingang de meest toegepaste en wellicht ook de meest voor de hand liggende methode geweest; uit het feit dat er zes auteurs zijn geweest voor wie het toch niet zo vanzelfsprekend was, blijkt dat de meest gebruikte toch wellicht niet de meest ideale is. Zoals de auteur van het Hamonts-Achels woordenboek constateert, zitten de problemen bij een dialectwoord als trefwoord in de alfabetische ordening en de opzoekbaarheid. De meeste auteurs hebben bij het maken alleen maar gedacht als lezer aan de dialectspreker van de plaats waarvoor ze het woordenboek maakten en niet aan een buitenstaander.

Als trefwoord kunnen alle woordsoorten voorkomen: zelfstandige naamwoorden, werkwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, bijwoorden, deelwoorden, telwoorden, persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden, samenstellingen, samenstellingen, uitroepen. Dat de woordsoort wordt aangegeven, is lang niet in ieder woordenboek het geval. Het Tongers, Stramproys, Venrays, Weertlands, Tegels, Heerlens, Genneps, Hamont-Achels en Meerlo-Wanssums benoemen de woordsoort. De meeste geven wel het woordgeslacht van substantiva aan. Ongeveer de helft van de woordenboeken geeft systematisch aan of een woordtype of trefwoord meervoud is en voegt het verkleinwoord toe, wanneer het om substantiva gaat. Een deel geeft ook meervoud aan en het verkleinwoord maar doet dat niet systematisch. Wanneer een werkwoord het trefwoord is, worden in het Kerkraads woordenboek bij sterke en onregelmatige werkwoorden de stamtijden konsekwent opgenomen en bij zwakke werkwoorden, wanneer ze onregelmatig zijn. Hetzelfde gebeurt ook in het Tongers woordenboek. Het Weertlands, het Tungelroys, het Sittards, het Maastrichts, het Genneps, het Venloos, het Roermonds en het Hasselts woordenboek geven de stamtijden van de sterke werkwoorden. Een enkel woordenboek, o.a. het Gronsvelds en het Genneps, geeft de vervoeging van het werkwoord. Wanneer een bijvoeglijk naamwoord het trefwoord is, wordt in een aantal gevallen de vergrotende en overtreffende trap gegeven: dit gebeurt in het Venloos, het Kerkraads, het Tongers, het Gronsvelds, het Weertlands en het Genneps woordenboek.

Een hoofdstuk apart is de samenstelling als trefwoord. Wel iedere auteur heeft aangevoeld dat hij zich hiermee op glad ijs begaf. Beperking was voor eenieder noodzakelijk. Voor de meeste schrijvers gold als criterium voor opname de dialecticiteit van de samenstelling, In de paragraaf *Begrenzing van de woordenschat* kom ik hierop nog terug.

2.2. De omschrijving of de betekenis van het trefwoord

Uiteraard wordt in al de woordenboeken van het trefwoord een omschrijving of korte betekenis gegeven. Een merkwaardige uitzondering op deze stelregel vormt het Arcens woordenboek. Steevast geeft het na het vetgedrukte trefwoord een voorbeeldzinnetje waaruit de betekenis moet blijken. Tussen ronde haken wordt dan daarachter - maar niet altijd - een betekenis of omschrijving gegeven in het dialect. Deze handelwijze wordt in de Inleiding min of meer gemotiveerd met de volgende woorden: *'En haffel Arces/Lôms'* is voornamelijk geschreven voor de dialektsprekende inwoners van Arcen en Lomm en niet om vreemden de taal onzer vaders en voorvaders bij te brengen. We vertrouwen erop, dat de lezers

uit de tekst de uitspraak en betekenis van de woorden kunnen opmaken en, wat ook vaak belangrijk is, de gevoelswaarde ervan zullen proeven'. Hier duiden de Arcense auteurs wellicht ongewild op een probleem voor iedere dialectwoorden-boekschrijver: voor wie schrijft men het woordenboek? Zij zijn er erg duidelijk in. Maar die beperkte doelgroep geldt zeker niet voor iedere woordenboekmaker. Meijel is vergelijkbaar met Arcen qua grootte, maar het uitgangspunt 'alleen voor de Meijelse mensen een woordenboek te maken' was voor mij niet aan de orde bij het schrijven ervan.

De meeste woordenboekmakers beperken zich tot een summiere omschrijving of een korte betekenis. Verreweg de meeste auteurs - de één wat meer dan de ander - maken gebruik van voorbeeldzinnnetjes in het dialect om de betekenis van het trefwoord in zijn kontekst goed te doen uitkomen. Het meest duidelijk formuleren de auteurs van het Genneps woordenboek hun bedoelingen in dezen (p. 24): 'In die voorbeeldzinnen hebben we zo veel mogelijk ook typische uitdrukkingen en zegswijzen opgenomen, waarvan de betekenis voor zover noodzakelijk steeds tussen haakjes na de zin wordt verklaard'.

Voor een aantal auteurs is de toelichting bij een aantal woorden een aanleiding om een uitgebreid artikel te maken. Zo leest men in de inleiding op het Tegels woordenboek (p. 72): 'Wij hebben ons bij de omschrijving van de woorden niet enkel willen beperken tot een "vertaling" ervan zonder meer, maar, waar enigszins mogelijk, de zin en betekenis ervan met zegswijzen en uitdrukkingen zoveel mogelijk trachten te verduidelijken'. Zo kan het lemma in het Hasselts woordenboek uitdijen door het vele gebruik van voorbeeldzinnnetjes en etymologische verwijzigingen. In het Tegels woordenboek vindt men naast de vele voorbeeldzinnnetjes ook veel volkskundige uitleg. Hetzelfde ziet men in het Kerkraads woordenboek: veel voorbeeldzinnnetjes, uitdrukkingen, zegswijzen en volkskundige toelichting. Een woordenboek waarin die volkskundige uitweidingen tot in extremis worden doorgevoerd is het Sittards. Hier heeft de doelstelling van de auteur 'het voorzien in de behoefte van een meer uitgebreide verzameling van dialectwoorden, gezegden en uitdrukkingen enz.' zelfs geleid tot een tweeslachtig woordenboek: enerzijds een lexicografisch, anderzijds een volkskundig-historisch. Bij het doorbladeren van de alfabetisch-lexicografische opsomming van een aantal korte of vrij korte artikelen komt men ineens het lemma *Os Kan niks Verdomme* tegen (p. 291), blijkbaar een bepaalde club in Sittard. In bijna 7 kolommen wordt het hoe en wat van die club uitgelegd. Mijn mening is - maar daar hoeft men het niet mee eens te zijn - dat men zich bij het schrijven van een dialectwoordenboek dient te beperken tot gegevens van taalkundige aard. Volkskundige en historische zaken kunnen via andere publicaties onder het volk worden

gebracht. Ook in de dialectlexicografie geldt: 'in der Beschränkung zeigt sich der Meister'.

2.3. Etymologische opmerkingen en woordverklaring

Een zeer interessant aspect van een woord is zijn geschiedenis of zijn komaf, de etymologie van een woord. Een interessant maar glibberig terrein, zeker voor een niet-taalkundig geschoolde. Wanneer men zich als niet-deskundige waagt aan woordverklaring, worden de verklaringen vaak volksetymologieën dat wil zeggen schijn-verklaringen. De meeste auteurs wagen zich dan ook niet aan etymologische opmerkingen. Een aantal, het Echter, het Stokkems, het Heerlens, het Maastrichts, het Roermonds, het Sittards, het Venrays en het Genker woordenboek verwijzen bij een aantal trefwoorden naar equivalenten in het Frans, Duits, Engels of eventuele andere talen. Maar hier ligt ook snel de weg van ontsporing open. Zo vindt men in het Venrays woordenboek nogal eens de etikettering 'Nederrijns', terwijl het dan om autochtone woorden gaat. Een groot aantal woorden in het Kerkraads woordenboek zal men al snel als 'Hoogduits' etiketteren, terwijl ze van oudsher in Kerkrade en omgeving voorkomen. Met de benaming 'leenwoord' moet men terdege oppassen, voordat men die gebruikt.

Het Tongers en het Hasselts woordenboek geven verantwoorde en nuttige, etymologische verwijzingen. De auteur van het Tongers woordenboek legt zich hier terecht enige beperking op in zoverre dat hij geen etymologie geeft als die al in de Nederlandse etymologische woordenboeken voorhanden is. De auteur van het Hasselts woordenboek beperkt zich in dezen ook: 'Bij moeilijke gevallen wordt de etymologische verklaring gegeven' (pag. 9) en voegt er voorzichtigheidshalve aan toe 'of een poging tot verklaring'. Geen woordenboek heeft zo nadrukkelijk het accent op etymologie gelegd als het Hamont-Achels. Het heeft zelfs als ondertitel 'etymologische verkenningen in het dialect van Hamont en Achel'.

Een heleboel verborgen etymologie vindt men in de woordtypering van de Meijelse varianten. Door het gebruik van Nederlandse of vernederlandste trefwoorden die gevormd zijn na opzoekarbeid in het *Woordenboek van de Nederlandsche Taal, Van Dale*, etymologische woordenboeken of na vergelijking met equivalenten in andere Limburgse of niet-Limburgse woordenboeken, heeft de auteur in feite een heleboel etymologische arbeid verricht. Wil men als auteur van een dialectwoordenboek in de toekomst het trefwoord c.q. de dialectvariant typeren of vernederlandsen, dan zal men ongetwijfeld veel steun hebben aan de

woordtypering in het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten*. Daar wordt op dit terrein fundamentele arbeid verricht.

3. De begrenzing van de woordenschat

Eén van de grootste problemen voor de locale dialectlexicograaf is de afbakening van de op te nemen woorden. Welke woorden neem je op en welke niet en waarom doe je het zo? Ook hier zijn er uitersten en tussenwegen. ‘Beschouwt u dit werkje alstublieft als een bescheiden poging om nog iets van onze oude, door allerlei oorzaken (onderwijs, media, migratie e.d.) snel veranderende woordenschat te bewaren voor de historie en het nageslacht’, zeggen de auteurs van het Arcens woordenboek heel bescheiden (p. 5). De auteurs van het Venrays woordenboek klinken heel anders (p.15): ‘Er is naar gestreefd om het taalgebruik van deze eeuw, vooral ook uit de periode voor de Tweede Wereldoorlog naar vermogen vast te leggen’. En de redactie van het Venloos woordenboek (p. 14) verwoordt het eerst overmoedig maar ziet dan zelf die overmoed meteen in: ‘De redactie heeft gestreefd naar volledigheid maar is er zich tevens van bewust dat dit streven een “vrome wens” zal blijken’. Wat tegenstrijdig klinkt het in het Kerkraads woordenboek (p. 9): ‘Bij gebrek aan ouder materiaal moest men zich beperken tot het Kerkraads dialect zoals het in de laatste honderd jaar gesproken werd’. Dat lijkt mij nóg een geweldige opgave! Het Kerkraads woordenboek legt zich beperkingen door het mondjesmaat opnemen van technische termen. Vaktermen zijn in bijna alle woordenboeken het kind van de rekening. Bijna alle auteurs hebben het over de onmogelijkheid om de woordenschat volledig vast te leggen. Men zoekt naar beperkingen en vindt die in verschillende normen. Het Hasselts woordenboek (p. 8) heeft zich beperkt in het opnemen van samenstellingen, woorden met *be-*, *ge-*, *ver-* enz., woorden die irrelevant zijn, academische en geleerde woorden, uitgestorven woorden. Het Roermonds woordenboek neemt wel composita op maar toch ook alleen maar die met een specifieke betekenis (p. VIII). Het Tungelroys woordenboek beperkt zich tot de woordenschat zoals die in Tungelroy rond 1950 werd gesproken. Voor verschillende woordenboeken (het Heerlens, het Stokkems, het Stramproys, het Venloos, het Tegels, het Meijels, het Brees, het Meerlo-Wanssums, het Genneps, het Gronsvelds, het Genker woordenboek) speelt - voor de een wat meer dan voor de ander - de dialecticiteit van een woord een belangrijke rol bij het al of niet opnemen d.w.z. de mate waarin een woord nogal of sterk afwijkt van een standaardtaalwoord. Sommige zoals het Stokkems woordenboek krijgen dan de vorm van een idioticon d.w.z. dat het uitsluitend woorden bevat die niet in de standaardtaal voorkomen. Ook het

Genker woordenboek (p. 6) zegt enkel woorden op te nemen die eigen zijn of typisch voor het Genker dialect of woorden waarvan de meervoudsvorm, de vervoeging, de verkleinwoorden, de uitspraak, de schrijfwijze of de betekenis opmerkelijk verschillen van het Algemene Nederlands. Het Tongers woordenboek neemt daarentegen veel woorden op die qua uitspraak nauwelijks afwijken van het algemeen Nederlands b.v. *wals* voor 'wals', *wan* voor 'wan', *want* voor 'want'. Het is dan ook het dikste woordenboek geworden van alle. Voor sommige (het Tegels en het Stokkems b.v.) is er een heel prozaïsche reden om zich te beperken nl. een financiële.

De auteur van het Hamont-Achels woordenboek heeft zich welbewust beperkt tot (een aantal) woorden die de etymologische nieuwsgierigheid zouden kunnen prikkelen (p. 6). Hij is de enige die de beperking zoekt in deze oplossing. De meeste auteurs geven er op een of andere manier blijk van in elk geval niet wetenschappelijk te willen zijn. Populair-wetenschappelijk mag nog wel. 'Gedacht is aan een populair-wetenschappelijke vorm, met vooral geen te sterke nadruk op 'wetenschappelijk' zeggen de mensen van het Tegels woordenboek. In dit kader is het opvallend dat er zo weinig auteurs in Nijmegen op de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde zijn geweest om de daar aanwezige vragenlijsten voor hun plaats te controleren, terwijl daar toch heel veel materiaal zit voor bijna alle plaatsen in Nederlands en Belgisch Limburg. Er zijn twee woordenboeken die intensief gebruik hebben gemaakt van de 'Nijmeegse' lijsten, het Genneps en het Meijels. De woordenboekmakers van deze plaatsen beschikten over overvloedig materiaal maar hebben zich desondanks beperkt (het Genneps) tot zeer beperkt (het Meijels) in de op te nemen woordenschat. De auteurs van het Genneps woordenboek hadden een materiaalverzameling van 24.000 woorden, waarvan er 6000 zijn overgebleven. Het Meijels heeft van de duizenden woorden uit de Nijmeegse vragenlijsten en de lijsten van het P.J. Meertens-Instituut te Amsterdam en andere er nog 2191 overgehouden.

Men moet geen lokale *Van Dale* willen maken maar een woordenboek waarin men selectief is te werk gegaan en waarin een belangrijke norm is de dialecticiteit van de dialectvariant.

Verouderde woorden

Iedere plaats en ieder dialect in Limburg kent woorden die door een oudere generatie worden genoemd tegenover een jongere generatie. De oudere mensen zeggen dan: 'De jeugd van tegenwoordig spreekt geen goed dialect meer'. En dan volgt een aantal woorden die uit het alledaagse leven zijn verdwenen. Het zijn de

zogenaamde 'verouderde woorden'. Wat doet daar de dialectlexicograaf mee? Heel nauw hiermee samen hangt een diachrone of een synchrone aanpak van de woordenschat. Voor een groot deel van de auteurs was diachronie een beperkt begrip. Voor een aantal plaatsen in Limburg is de *enquête van Schrijnen-Van Ginneken-Verbeeten* uit 1914 de oudste geschreven bron. Heel veel plaatsen kennen pas recent een vastlegging op papier van hun respectievelijke dialecten. Vaak zijn oudere mensen de informanten geweest. De diachronie blijft voor de meeste auteurs beperkt tot een mensenleven. Het Echter woordenboek heeft het over een periode van de laatste 70 jaren en zegt daarvan (p. 11): 'Deze tijdspanne geeft het werk ook een historisch perspectief'. De vragenlijsten waaruit het Meijels woordenboek putte waren globaal in de jaren zestig en zeventig afgevraagd aan een doorgaans oude generatie. Er waren informanten bij van negentig jaar en ouder. Terecht kan de auteur dan ook zeggen (p. 8) dat met het Meijels woordenboek globaal woordenschat van de twintigste eeuw wordt gegeven. Naast het Maastrichts woordenboek is het Tongers het enige woordenboek dat diachronie heeft gegeven aan de hand van geschreven bronnen. De auteur was in de gelukkige omstandigheid dat hij kon beschikken over de *Woordenlijst van prof. Grootaers* uit 1910. Daardoor kon hij drie rubrieken maken 1) Tongerse woorden van vóór 1920 2) Tongerse woorden tussen 1920-1950 3) Tongerse woorden na 1950. Een dergelijke strakke etikettering wordt door de meeste auteurs uit de weg gegaan. Wel is er een aantal dat *vero* aangeeft als een woord volgens de auteurs verouderd is: het Weertlands, het Echter, het Tegels, het Gronsvelds, het Roermonds woordenboek.

Het is moeilijk te bewijzen of een woord inderdaad verouderd is, zeggen de auteurs van het Genneps woordenboek. Met de auteur van het Meijels woordenboek vermijden ze bewust de etikettering 'vero'. Wie kan inderdaad bepalen of een woord verouderd is en wie is die autoriteit? Uit een onderzoek aan de Letterenfaculteit van de Universiteit van Luik getiteld *Lexicaal Dialectverlies in Tongeren*, gedaan door Ann Maule (licentiaatsverhandeling 1990), komen in dit opzicht verrassende cijfers. Uit het Tongers woordenboek heeft zij 100 woorden gekozen die door de auteur als *vero* waren aangeduid. Volgens dit onderzoek waren in 1990 slechts 4% van de door Stevens als *vero* opgegeven woorden helemaal verdwenen. Over alle onderzochte groepen (van jong tot oud) is de kennis van de verouderde woorden toch nog 73,1% en het gebruik ervan 57,7%. Hieruit kan men concluderen dat de auteur van het Tongers woordenboek in zijn etikettering *vero* toch wel wat te pessimistisch is geweest.

Volgens mij is het Venloos woordenboek met het etiket *vero* wat slordig omgesprongen. Achterin (p. 341-347) drukt de redactie een alfabetische lijst af van zes pagina's woorden die anno 1993 praktisch uit het Venloos verdwenen

zijn. Daar staan woorden bij als *dempig* 'aamborstig', *gedoons* 'gedoe', *goonsdaag* 'woensdag', *kwakkert* 'kikvors', *linkspoeët* 'iemand die links is', *moer* 'waterketel', *vinke* 'met vuur spelen'. Ik kan mij niet voorstellen dat deze woorden uit het Venloos verdwenen zijn. Een aantal ervan gebruik ik zelf nog dagelijks. Ik zal nooit van een *kikvors* spreken, maar altijd van een *kwakvórs*.

Wanneer men een zekere gradatie wil aangeven in het al of niet verouderd zijn, moet men dat mijns inziens doen in termen van 'ouder' of 'jonger'.

4. Register

Een register is, wanneer men het dialectwoord als trefwoord hanteert, niet alleen voor de allochtone lezer maar ook voor de autochtone een onmisbaar iets. Schmitt (p. 33) zegt hierover betreffende Duitstalige dialectwoordenboeken: 'Zu einen alphabetischen Wörterbuch mit mundartlichem Stichwortansatz gehört ein hochdeutsch-mundartliches Register'. Toch vindt men in lang niet alle woordenboeken een register. Ik vind er geen in het Arcens, Sittards, Tegels en het Venloos woordenboek. Het Hamont-Achels woordenboek en ook het woordenboek van Meerlo-Wanssum vinden een register overbodig, omdat men hierin een dubbele lemma-ingang hanteert nl. de vernederlandste vorm/dialectvariant. Het Genneps woordenboek (z.p. 24) geeft als register een lijst van Nederlandse woorden (niet de vernederlandste vorm van de dialectvariant) met daarin per woord zonder verdere toelichting een verwijzing naar alle dialectwoorden die met het Nederlandse woord op de een of andere manier corresponderen. Een goede oplossing. Het woordenboek van Bree en van Venray geven als register een lijst van woorden Algemeen Nederlands - Brees resp. Venrays dialect. De registers van het Weertlands en het Tungalroys woordenboek wijken af van de andere registers in zoverre dat de ingang opnieuw het dialectwoord is met een verwijzing naar de rubriek van het thematische deel waar dit dialectwoord te vinden is of naar de pagina waar het woord wordt behandeld.

Blijft voor mij toch de beste oplossing een alfabetisch register van vernederlandste equivalenten van de dialectwoorden zoals dat in het Meijels woordenboek wordt toegepast. Een nadeel hiervan is echter dat de gemiddelde dialectspreker, wanneer hij het register raadpleegt, bij woorden als *muik*, *tuisen*, *behaai*, 'kruipuit' niet direct zal denken aan resp. de dialectwoorden *muuk*, *toesse*, *behèj*, *kerboe:t*.

5. Illustraties

Kort nog iets over illustraties. Ze behoren wel niet tot het lemma, maar kunnen verhelderend en illustratief werken. Daarnaast vormen ze een welkome afleiding in de monotone opsomming van woorden. Verreweg de meeste woordenboeken maken er gebruik van. Alleen het Heerlens, het Tongers en het Brees woordenboek hebben geen illustraties. Er zijn woordenboeken die door hun illustraties een bepaald beeld oproepen al of niet gewild. Het Venrays, Weertlands, Maastrichts en het Roermonds woordenboek roepen via foto's en tekeningen een nostalgisch beeld op. Wanneer men vooral tekeningen van verdwenen zaken opneemt, zoals het Echter woordenboek doet, is een nostalgische indruk van het dialect onontkoombaar. Iets dat de huidige ideologen van Veldeke b.v. van elkaar gescheiden willen houden: nostalgie en dialect. Men kan ook moderne voorwerpen gebruiken ter illustratie. Een samengaan van oude en nieuwe beelden is het meest reëel. Het Venloos woordenboek trekt met zijn vele uniforme tekeningen het woordenboek in de carnavalssfeer, hetgeen volgens dezelfde ideologen ook weer niet het ideaal is: carnaval en dan alleen maar dialect. Een combinatie die veel dialectliefhebbers veel te beperkt vinden. Het grootste deel van de woordenboeken illustreert met vrij kleine tekeningen. En het een is daar weer scheutiger mee dan het ander. Een afgewogen keuze van illustraties, foto's of tekeningen blijft een noodzakelijke aanvulling van de woordenboektekst.

6. Conclusie

Een thematische rangschikking (met alfabetisch register) plaatst de woorden systematisch in de gebruikssfeer van het dagelijks leven. Een alfabetische classificatie maakt ze direct toegankelijk. Het feitelijke woordenboekartikel zou ik laten beginnen met, vetgedrukt, het Nederlandse equivalent van het betreffende dialectwoord. Hiermee creëert men een standaardtaal voor het dialect en algemener gezien werkt men hiermee aan een standaard-Limburgs en zelfs aan een standaard-Zuidnederlands. Deze laatste woordenschat is toch al stiefmoederlijk bedeed in de officiële woordenboeken als *Van Dale* en het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Na het vetgedrukte woordtype volgt de woordsoortbenoeming en eventuele buigings- of vervoegingsvormen. Hierna in cursief de dialectvariant met eventueel het meervoud en het verkleinwoord. Na de dialectvariant komt een duidelijke, beperkte betekenisomschrijving. Geen *uitgebreide* volkskundige, historische of anekdotische uitleg daarbij. De betekenisomschrijving kan zonodig met een voorbeeldzinnetje aangevuld worden, waarin het dialectwoord in een bepaalde

kontekst gebruikt wordt. Etymologische verwijzingen zijn, mits verantwoord, nuttig. Maar, zoals gezegd, gaat er een heleboel etymologie schuil achter een verantwoorde woordtypering van de dialectvariant. Een afgewogen keuze van op te nemen woorden is noodzakelijk. Men moet niet alles willen opnemen. Zeer voorzichtig moet men zijn met het etiket *verouderd*. Tenslotte moet een zorgvuldige keuze van illustraties niet alleen het woordenboek informatiever maken maar ook verfraaien, dit terwille van de lezer, die in principe iedere plaatsgenoot is.

Tijdens het maken van dit verhaal becroop mij vaker het gevoel dat ik paarden achter de kar aan het spannen was. Want tijdens het voorbereiden ervan verschenen er alleen al twee dialectwoordenboeken. De momentele produktie, zeker in Nederlands-Limburg, heeft het punt van verzadiging nog niet bereikt maar gaat wel in de richting ervan. Deze hausse in lokale dialectwoordenboeken in combinatie met de produktiviteit bij het redigeren van het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* heeft in slechts enkele decennia een zeer grote dienst bewezen aan de Limburgse dialecten in het bijzonder en aan de cultuur van de beide provincies Limburg in het algemeen. Blijkbaar moest dit gebeuren. En ondanks alle pluriformiteit bij het maken van de dialectwoordenboeken springt één zaak eenduidig naar voren nl. de wil om eigen identiteit via deze vorm van dialectbeschrijving voorgoed vast te leggen, voordat het te laat zou kunnen zijn.

Bibliografie

- Alsters, A., [e.a.], *Venloos Woordenboek*, Venlo 1993.
 Amkreutz, L., [e.a.], *Kirchröadsjer Dieksiejoneer*, Kerkrade 1987.
 Bernaerts, J., *Hamont-Achels Dialectwoordenboek*, Hamont-Achel, 1991.
 Berg, J. van den, [e.a.], *Weertlands Woordenboek*, Weert 1983.
 Cromptvoets, H., *Mééls Woordeboe:k*, Meijel 1991.
 Dinter, W. van, [e.a.], *Dialectwoordenboek van de gemeente Gennep*, Gennep 1993.
 Endepols, H.J., *Woordenboek of Diksjenaer van 't Mestreechs*, Maastricht 1985, vierde druk.
 Geraerts, A., [e.a.], *Gènker Woerdeleest*, Genk z.j.
 Geurts, R., *Seppig wiej ein smawtpaer*, Echt 1988.
 Houx, J., [e.a.], *Tegels Dialek*, Tegelen 1968.
 Jaspars, G., *Groéselder Diksjenér*, Gronsveld 1979.
 Jongeneel, J., *Dorpsspraak van Heerle*, Heerlen 1884.
 Kats, J.C.P., *Remunjs Waordebook*, Roermond 1985.

- Kooijman, G., *Thematisch Woordenboek van het Tungelroys*, Amsterdam 1985.
- Kruijzen, J., Romaanse leenwoorden in Haspengouw, *Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde nr. 64*, Hasselt 1992.
- Litjens, G., [e.a], *En haffel Arces/Lôms*, Arcen z.j.
- Schelberg, P.J.G., *Woordenboek van het Sittards dialect met folkloristische aantekeningen*, A'dam 1979.
- Schols, W., & Linssen, G., *Venrays Woordenboek*, Venray 1991.
- Schoofs, R., *Woordenboek van het dialect van Bree en omgeving*, Bree 1988.
- Schmitt, Eva-Maria, *Aufbau und Gliederung örtlicher Mundartwörterbücher*, Köln 1990.
- Staelens, X., *Dieksjenèèr van 't (H)essels*, Hasselt 1982.
- Steijvers, L., *Weem kintj ze nog?* Stramproy 1989.
- Stevens, A., *Túngërsë Diksjeñéer*, Tongeren 1986.
- Venken, M. [e.a.], *'n Manjel Stokkemer wèurd*, As 1990.
- Voort, Th. van de, *Het dialect van de gemeente Meerlo-Wanssum*, Amsterdam 1973.

Woordenschatverzamelingen in Belgisch- en Nederlands-Limburg

door Herman Crompvoets

0. Inleiding

In het onderstaande overzicht vindt men een opsomming van woordenboeken, woordenlijsten, scripties en andere publikaties met betrekking tot de dialectwoordenschat van Nederlands- en Belgisch-Limburgse plaatsen. Er is niet gestreefd naar volledigheid. Maar de bedoeling is dat iemand die zich gaat bezighouden met locale of regionale dialectwoordenschat hierin een wegwijzer vindt naar informatie die voor hem of haar van belang is. De lijst bevat twee categorieën: Gepubliceerd en Ongepubliceerd. In de categorie Gepubliceerd vindt men uiteraard alle gepubliceerde, locale dialectwoorden van de beide provincies Limburg terug. Deze vormen tezamen intussen al een prachtige verzameling Limburgse woorden. De verschillende inleidingen geven een inzicht in de methodiek, spelling en aanpak van de respectievelijke auteurs. Over het algemeen zijn deze woordenboeken goed toegankelijk en verkrijgbaar in de boekhandel, zeker in de locale. Ook het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* is overal verkrijgbaar, zeker bij navraag. Verschillende artikelen over de Limburgse dialectwoordenschat zijn gepubliceerd in het tijdschrift *Veldeke*, dat in ieder geval in Nederlands-Limburg in iedere bibliotheek te vinden is. De categorie Ongepubliceerd is veel minder toegankelijk voor een breder publiek. In deze categorie komen veel scripties en studies voor, die door studenten zijn gemaakt in het kader van hun doctorale opleiding of licentiaat. Wil men deze inzien, dan zal men naar de Katholieke Universiteit van Nijmegen moeten gaan in het bijzonder naar de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde en naar de Katholieke Universiteit van Leuven in het bijzonder naar het Instituut voor Naamkunde en Dialectologie.

Publikaties betreffende de grammatica, morfologie, syntaxis en andere aspecten van het Limburgse dialect zullen in een ander kader bij elkaar gezet worden. Deze lijst is gemaakt bij gelegenheid van het colloquium 'Hoe maak ik een dialectwoordenboek' dat gehouden werd op 19 maart 1994 in Hasselt en georganiseerd door de *Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde*.

1. Gepubliceerd

- Achten, P., 'Doornkapperslatijn' e.a. titels. In: *Doornkapper. Orgaan voor studenten*. (later:) *Clubblad Hoeselt V.V.*, Hoeselt. Diverse afl. 1935-1967.
- Alsters, A., (e.a.), *Venloos Woordenboek*, uitg. Stichting Henric van Veldeke, Venlo 1993. Met een bijdrage van F. Bakker (Blericks Dialect).
- Amkreutz, L., (e.a.), *Kirchröadsjer Dieksiejoneer*, Kerkrade 1987.
- Beenen, P.H.H., *Dialect en volkskunde van Herten*, Roermond 1973.
- Beets, A., Woorden en uitdrukkingen uit Heerlen (L.). Verzameld door wijlen W.A. Oudemans 1891-1892. In: *Driemaandelijke Bladen* 18 (1918), pag. 42.
- Berg, J. van den, (e.a.), *Weertlands Woordenboek*, Weert 1983. (Dit woordenboek bestrijkt de dialecten van Heijsterstraat, Nederweert, Ospel, Laar, Eind, Weert, Boshoven, Hushoven, Leuken, Keent, Altweert, Altweertheide).
- Bernaerts, J., *Hamonts-Achels dialectwoordenboek. Etymologische verkenningen in het dialect van Hamont en Achel*. Hamont 1991.
- Bollen, G., *Plat Ukevers. Woorden en wendingen uit het dialect van Uikhoven*, Uikhoven 1987. (In geschreven vorm aanwezig op de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde).
- Boom, P. aan den, Naerse kal (Neer). In: *Ons eigen Nieuws*. 50 afl. (van gemidd. 20 werkw).
- Bormans, J.H., *Lijst van woorden en spreekwijzen uit het Truiersch (Limburgsch) dialect*. (Vergeleken met het Taaleigen van het Kanton Axel in Zeeland). In: *Archief voor Nederlandsche Taalkunde* 2 (1849-1850), pag. 360-367.
- Bosch, J.H.W., *Bijdrage tot de geschiedenis van Schinveld*, Sittard 1974, 339 pag. (11 pag.).
- Breuls, C., Bijdragen tot de kennis van het Maastrichts dialect. In: *De Maasgouw* 34 (1913) en *De Maasgouw* 35 (1914). Apart verschenen als: *Vademecum handelend over Maastrichtsch dialect*, Maastricht 1914.
- Crompvoets, H., *Mééls Woordeboe:k*, Medelo 6, Meijel 1991.
- Crompvoets, H., *Veenderijterminologie in Nederland en Nederlandstalig België*, Amsterdam 1981.
- Cuypers, J., Iets over het dialect van Neeritter. In: *Onze Volkstaal* 3 (1890), pag. 146-150.
- Dinter, W. van, (e.a.), *Dialectwoordenboek van de gemeente Gennep*. Een keuze uit de woordenschat van het dialect van Gennep, Heijen, Milsbeek, Ottersum en Ven-Zelderheide. Uitg. Stichting Dialectwoordenboek van de Gemeente Gennep, Gennep 1993.

- Dols, W., Sittardse diftongering. Een hoofdstuk uit de historische grammatica. Posthume uitgave verzorgd door J.C. van de Bergh. Sittard 1953, 250 pag. (32 pag.).
- Donck, E. van der, *Maaseik en zijn Maaslandse taal*, Beek z.j. (1980), 105 pag. (66 pag.).
- Dorren, Th., *Woordenlijst uit het Valkenburgsch Plat, met etymologische en andere aantekeningen*, Valkenburg 1928, tweede druk.
- Endepols, H.J., *Woordenboek of Diksjenaer van 't Mestreechs*, Maastricht 1985, vierde druk.
- Franquinet, G.D., Proeve over het taaleigen der stad Maastricht II. In: *Archief voor Nederlandse taalkunde* 3 (1951-1952), pag. 343-391.
- Geraerts, A., (e.a.), *Gènker Woerdeleest*, uitg. Gemeentebestuur Genk, Genk z.j..
- Gessler, C., Uit het taaleigen van Maaseik en omtrek. In: *Limburg* 18 (1936-1937), pag. 218-221.
- Geurts, R., *Seppig wiej ein smawtpaer*, Echt 1988.
- Goossens, J., *Semantische vraagstukken uit de taal van het landbouwbedrijf in Belgisch Limburg*, I en II, Antwerpen 1963.
- Goossens, J., Dommellandse Woorden. *Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* 8 (1978), 15 pag.
- Grootaers, L., *Het dialect van Tongeren. Woordenlijst*. In: *Leuvense Bijdragen* 9 (1911), pag. 122-178. Tevens als overdruk in: Grootaers, L., *Het Dialect van Tongeren. Eene fonetisch-historische studie*. Lier-Leipzig 1910.
- Heines, M., en Heines, G., 'Oos Modertaal'. In: *Baarlose Sprokkelingen* 15/16, Baarlo 1988.
- Heyden, L. van der, *Zittesjen A.B.C.*, Sittard 1927.
- Houben, J.H.H., *Het dialect der stad Maastricht*. Maastricht 1905, XI + 144 pag. (61 pag.).
- Houx, J., (e.a.), *Tegels Dialek. Uiteenzetting over de klankleer, spraakkunst en woordenschat van het dialect van Tegelen*, Maastricht 1968.
- Janssen, L., Dialectische vogelnamen in Limburg. In: *Natura-Limburg*. Driemaandelijks bulletin jrg. 1976, nr. 85, pag. 886-902 en jrg. 1980, nr. 101, pag. 253-256.
- Janssen, L., Over daverdellekes, hanekeutels en onslieievrouwkeswas. Dialectische namen van planten en vruchten in Limburg. *Reeks Limburg natuurlijk, deel 4, Stichting Limburgs Landschap*, Hoeselt 1983.
- Jaspars, G., *Groéselder Diksjenér. Woordenboek van het Gronsvelds dialect*, Gronsveld 1979.
- Jongeneel, J., *Dorpsspraak van Heerle*, Heerlen 1884.

- Kats, J., Aaj Remunjse wäörd. In: *Veldeke 15* (1940-1941), pag. 49-50.
- Kats, J.C.P., *Remunjs Waordebook*, Roermond 1985.
- Kooijman, G., *Thematisch Woordenboek van het Tungelroys*, Amsterdam 1985.
- Lenaers, W., Wieërter Wuuërd. In: *Veldeke 30-31* (1955-1956), pag. 48-49.
- Lenaerts, J., *De verdwijning der Alvermannekens. Limburgse overleveringen uit het heidendom*, Antwerpen 1899, 149 pag. (6 pag.).
- Lochtman, H., Kerkraadse vaktaal tussen Noord en Zuid. In: *Veldeke 36* (1961-1962), nr. 201, pag. 135-139.
- Maassen, M., en Goossens, J., *Limburgs Idioticon. Verzameling dialectwoorden (< Woordenzangen >), van 1885 tot 1902 verschenen in het tijdschrift < 't Daghet in den Oosten >*, Tongeren 1975.
- Mertens, A.M., Het Limburgs dialect. In: *Onze Volkstaal 2* (1885), pag. 203-265.
- Nijsten, Jan, *Wäörd op sjerreve nao dwad van 't Meersjens dialek*, Meerssen 1993.
- Notermans, J., *Hiersj - Mestreechs - ABN Woordenboek*, Maastricht 1990.
- Olterdissen, A., *Prozawerken in Maastrichtsche Dialect. Bewerkt en met eene woordenlijst voorzien door E. Jaspar*, Maastricht 1926, 266+ III pag. (34 pag.). Later herhaalde-lijk uitgegeven.
- Otten, Fons, *Wie rijmp ziech dat? Mestreechs Rijmwoordebook*, Maastricht z.j..
- Pap Jan*, uitgegeven door de St.Aldegondiskring, As 1978, 85 pag. (9 pag.).
- Paquai, H., Mééls (Méhls, Mééls) wordehuukske (Dialectenhoekje, - hukske). In: *Weekbericht voor Meijel 1975-1977*. 91 afl. (van ca. 12 woorden).
- Rheinisches Wörterbuch*, Uitgegeven door J. Müller en anderen. Bonn 1928, Berlin 1931-1971.
- Roukens, W., Bijdragen tot de studie der Limburgse mijntaal. In: *Veldeke 14* (1939-1940), pag. 29-34 en *Veldeke 15* (1940-1941), pag. 26-28.
- Rutten, A., *Bijdrage tot een Haspengouwsch Idioticon*, Antwerpen 1890.
- Sassen, L.H., *Eine wösje groffiaote - een boeket anjers*. Uitdrukkingen en Gezegdes in het Dialect van Geulle. Uitg. heemkundevereniging Gäöl, Geulle 1992.
- Schelberg, P.J.G., *Woordenboek van het Sittards dialect met folkloristische aantekeningen*, Amsterdam 1979.
- Schols, W., en Linssen, G., *Venrays woordenboek*. Woordenschat, klankkarakter, systeem, structuur en gebruik van de Venrayse taal, uitg. Veldeke Venray, Venray 1991. (Dit woordenboek bestrijkt de dialecten van Castenray, Leunen, Oirlo, Oostrum, Merselo, Smakt, Veulen).
- Schoofs, R., *Woordenboek van het dialect van Bree en omgeving*, Bree 1988.

- Schoofs, R., *Kal wi-j kook. Zegswijzen, volkse verzen, vergelijkingen en zeispreuken alsook aanvullende woordenlijsten*. Bree 1990.
- Severijns, Ludo, *Zo zègge zè dat én Tóngèrë. Púmpëskal*.
Bijdrage tot een Tongers Idioticon, Tongeren 1985.
- Severijns, Ludo, *Nòg Púmpëskal. Spreekwoorden en zegswijzen in het Tongers dialect*, Tongeren 1989.
- Snijders, D., Gesjappeerd... of neet? Idioma i.v.m. ziekte, leven en dood. In: *De Maaseikenaar*. Periodiek contactblad van de Culturele Raad Maaseik 2 (1971), nr. 3, pag. 18-20.
- Staelens, X., *Dieksjenèèr van 't (H)essels*, Hasselt 1982.
- Steijvers, L., *Weem kintj ze nog? Ein verzameling rojer weurd*, Stramproy 1989.
- Steijvers, L., *Weem kintj ze nog? Ein verzameling rojer weurd, Bielage*, Stramproy 1989.
- Stevens, A., *Túngërsë Diksjënéer*, Tongeren 1986.
- Stokkemer Idioticon. In: *De Bakeman*. Kontaktblad van de kunstkring A. Sauwen 1 (z.j./ 1980), 11.
- Switten, M., Zonhovense woorden. In: *Gemeentebld jrg. 1972-76*, 15 pag. in 11 afl.
- Tonnar, A., u. Evers, W., *Wörterbuch der Eupener Sprache*, Eupen 1989.
- Venken, M., (e.a.), *'n Manjel Stokkemer wèurd*, uitgave Kunstkring Arnold Sauwen Stokkem, As 1990.
- Verheijen, J., (e.a.), *è maes inne taes, Plat Hôrster*, Horst 1989.
- Voort, Th. van de, *Het dialect van de gemeente Meerlo-Wanssum*, Amsterdam 1973. (Dit woordenboek bestrijkt de dialecten van Wanssum, Geisteren, Blitterswijk, Meerlo, Tienray, Swolgen).
- Vossen, A.F., Nederweertse woorden opgetekend van 1936 tot 1952. In: *Weekblad voor Nederweert en omstreken 1966-1968*, 89 afl. à ca. 20 ww.
- Vrijdag, E., Woordenlijst van oude en verouderde en ongewone woorden en woordvormen (verzameld en gekozen uit de volkstaal) van Mheer-Banholt naar uitspraak en woordenschat der geborenen voor 1870 I-XVI. In: *Veldeke 25* (1950-1951), pag. 43-44, 61-63, *Veldeke 26* (1951-1952), pag. 11, pag. 23-24, pag. 77, pag. 90-91, *Veldeke 27* (1952-1953), pag. 10-11, pag. 25, pag. 57-58, *Veldeke 28* (1953-1954), pag. 14-15, pag. 28-30, pag. 81-82, *Veldeke 29* (1954-1955), pag. 12-15, pag. 82-83, *Veldeke 30+ 31* (1955-1956), pag. 85-86 en *Veldeke 32* (1957), pag. 12-14.
- Weijnen, A., (e.a.), *Woordenboek van de Limburgse Dialecten*, uitg. Van Gorcum, Assen/Maastricht 1983 -
- A. Weijnen, J. Goossens, P. Goossens, *Inleiding en Wld I Agrarische terminologie afl. 1* (bemesten en ploegen), 1983.

- A. Weijnen, J. Goossens, P. Goossens, *WLD I Agrarische terminologie afl. 2* (eggen en slepen), 1984.
- J. Kruijsen, J. Goossens, *WLD I Agrarische terminologie afl. 3* (weidebouw), 1991.
- J. Kruijsen, J. Goossens, *WLD I Agrarische terminologie afl. 4* (verbouw van graangewassen), 1992.
- J. Kruijsen, J. Goossens, H. Brok, *WLD I Agrarische terminologie afl. 5* (verbouw van knol- en andere gewassen), 1994.
- J. Kruijsen, J. Kokkelmans, *WLD I Agrarische terminologie afl. 6* (bedrijfsruimten van de boerderij), 1994.
- J. Molemans, J. Goossens, *WLD I Agrarische terminologie afl. 9* (paard), 1994.
- H. Cromptvoets m.m.v. J. van Schijndel, *WLD II Niet-agrarische vakterminologieën afl. 1* (huisslachter en bakker), 1986.
- H. van de Wijngaard, H. Cromptvoets, *WLD II Niet-agrarische vakterminologieën afl. 2* (bierbrouwer en stroopstoker), 1988.
- H. van de Wijngaard, H. Cromptvoets, *WLD II Niet-agrarische vakterminologieën afl. 3* (molenaar), 1991.
- H. Cromptvoets, H. van de Wijngaard, *WLD II Niet-agrarische vakterminologieën afl. 4* (turfsteker en ertsontginner), 1987.
- H. Cromptvoets, H. van de Wijngaard m.m.v. drs. M. Busch (1989), *WLD II Niet-agrarische vakterminologieën afl. 5* (mijnwerker), 1989.
- H. Cromptvoets, H. van de Wijngaard, *WLD II Niet-agrarische vakterminologieën afl. 6* (imker en stro- of buntgrasvlechter), 1991.
- H. Cromptvoets, H. van de Wijngaard, *WLD II Niet-agrarische vakterminologieën afl. 7* (kleermaker, naaister, handspinner, handwever, touwslager, mutsenmaakster), 1993.
- H. van de Wijngaard, H. Cromptvoets, *WLD II Niet-agrarische vakterminologieën afl. 8* (pottenbakker, steenbakker, pannenbakker, gresbuisenindustrie), 1994.
- H. van de Wijngaard, *WLD II Niet-agrarische vakterminologieën afl. 9* (metselaar, timmerman, dakdekker, loodgieter, stucadoor, huisschilder), 1995.
- H. Cromptvoets, *WLD II Niet-agrarische vakterminologieën afl. 10* (schoenmaker, zadel- en gareelmaker), 1994.
- H. van de Wijngaard, *WLD II Niet-agrarische vakterminologieën afl. 11* (smid, hoefsmid, loodgieter, koperslager), 1995.

Wijck, T. van, Maaseiker Idioticon. In: *De Maaseikenaar*. Periodiek contactblad uitgegeven door de Culturele Raad Maaseik 1-10 (1970-79), 91 pag. in 30 afl. Wijnen, Frits, Van 'Aanvange' wies 'Luie zweit', 'n stökske 'Brits plat'. In: *Maasbree, Afdeling eener Gemeente*, Maasbree 1985, pag. 90-100.

2. Ongepubliceerd

Bakkes, P.J.A., *Woordverzameling in handschrift* (betreft het dialect van Montfort). In kaartenbak aanwezig op de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde).

Bernaerts, J., *Idioticon van het dialect van Hamont*. Scriptie KU Leuven, Leuven 1963. Typoscript, XVIII + 575 pag.

Broos, J., *Etude comparative agricole du vocabulaire de deux patois voisins situés à la frontière linguistique: Eben-Emael et Canne*. Scriptie U.C. Louvain 1969 Typoscript, XII + 59 pag.

Celis, A., *De Franse woorden in het dialect van Gingelom*. Licentiaatsverhandeling KU Leuven 1975.

Coenen, M., *De vaktaal van de watermolenaars in Zuid-Oost-Limburg*. Scriptie KU Leuven 1977. Typoscript, 290 pag.

Crompvoets, H., *Veenderijtermen in Meijel en nabije omgeving*. Scriptie KU Nijmegen 1963.

Defoin, G., *De vaktaal van de Belgisch-Limburgse steenkoolmijnen, systematisch gerangschikt en vergeleken met de vaktaal van Nederlands-Limburg en van de Waalse steenkoolmijnen*. Met etymologische aantekeningen door lic.A. Stevens. Manuscript, 1955.

Defoin, G., *Woordenlijst van Mijnvaktermen*. 555 Termen uit de vaktaal der mijnarbeiders van Belgisch-Limburg, met aanduiding van hun betekenis, de overeenstemmende term in de Frans-Belgische mijntaal en in het plaatselijk dialect. Hasselt 1958, 95 pag.

Derwa, J., *De dialectische landbouwtermen in het landbouwbedrijf te Genoels-Elderen*. Scriptie U.E. Liège 1941.

Donkers, J., *De vakterminologie van de grofkeramische industrie in een gedeelte van Limburg*. Scriptie KU Nijmegen 1966.

Eussen, H.A., *Woordverzameling in handschrift* (betreft het dialect van Ransdaal). (Handschrift aanwezig op de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde).

- Geuskens, G., *Bijdrage tot het onderzoek naar de vaktaal van de steenbakkers. Een verzameling taalmateriaal, bijeengebracht door mondeling onderzoek op 34 plaatsen in België en Nederland*. Scriptie KU Nijmegen 1970.
- Goossens, J., *Studie over landbouwtermen opgetekend te Genk en omgeving*. Scriptie KU Leuven 1955, 2 delen 660 pag.
- Groffils, L., *De vaktaal van de watermolenaar in Zuid-West-Limburg*. Scriptie KU Leuven 1980. Typoscript, 290 pag.
- Hansen, J., Aardige ontdekking te Roermond. Woordenlijst van J.B. Sivré. In: *Veldeke 24 (1949-1950)* 128 v.
- Henckens, H., *Idioticon van het Dialect van Geistingen (Ophoven)*. Licentiaats-verhandeling Leuven 1958. Typoscript, XV + 253 pag.
- Hermans, W., *Oude woorden in de Tegelse keramische industrie*. Scriptie KU Nijmegen 1961.
- Heynen, P., *Verzameling dialectwoorden over de landbouw, godsdienst enz. (betreft het dialect van Margraten)*. (Aanwezig op de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde).
- Horen, L. van, *Heljese weurd, oehdrukkinge en gebroehke*, Helden 1986. (In typoscript aanwezig op het P.J. Meertens-Instituut en de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde).
- Idioticon van het St. Truidensch dialect*. Prijsvraagantwoord Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde 1910 onder kernspreuk 'Omdat mijne moeder het sprak, heb ik het lief'. Manuscript, 391 pag.
- Jansen, J., *Idioticon van het dialect van Lommel*. Scriptie KU Leuven 1966, 2 dln. XV + 430 pag.
- Janssen, A., *Bijdrage tot de landbouwwoordenschat van de Voerstreek*. Scriptie U.E. Liège 1949.
- Janssen, D., *De vaktaal van de watermolenaar aan de Bosbeek en aan de Itterbeek*. Scriptie KU Leuven 1975. Typoscript, 159 pag.
- Janssen, J., *Idioticon van het dialect van Meeswijk*. Scriptie KU Leuven 1964. Typoscript, 2 dln. XVII + 790 pag.
- Kaufmann, J., *Hälisch-Hollansche Dictionaria*. Heerlen 1878. Manuscript, 122 pag.
- Kelchtermans, J., *Idioticon van het dialect van Meeuwen*. Scriptie KU Leuven 1964. Typoscript, 247 pag.
- Kokkelmans, J., *De voorstal en de zolder boven de dorsvloer in de Limburgse dialecten*. Scriptie KU Nijmegen 1978.

- Kolle, A., *Terminologie van de koperslager in Midden- Limburg*. Scriptie KU Nijmegen 1965.
- Lemmens, J., *Vragenlijst over de vaktaal der timmerlieden*. Scriptie KU Nijmegen 1966.
- Lochtman, H., *De vaktaal van de Kerkraadse metselaars, steenbakkers, stucadoors en voegers*. Scriptie KU Nijmegen 1960.
- Lochtman, H., *Mijnwerkersvaktaal in Nederlands-Limburg en in het aangrenzende Duitse taalgebied*. Scriptie KU Nijmegen 1964.
- Maassen, M., *Onderzoek naar dialectische termen bij Limburgse schutterijen*. Scriptie KU Nijmegen 1967.
- Maessen, L., *Mestreechter wäörd in de keramiese industrie*. Alfabetische woordenlijst in machineschrift, [z.p. en z.j.].
- Piebes-Janssen, M., *Het rund in de Limburgse dialecten*. Scriptie KU Nijmegen 1979.
- Remans, R., *Idioticon van het dialect van Zonhoven*. Licentiaatsverhandeling KU Leuven 1965. Typoscript, 2 dln. XII + 720 pag.
- Roebroek, J.L.H., *Dialect van Beek-Elsloo*. Handschrift, 1886. (Aanwezig op de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde).
- Schepers, N., *Van taup tot wiek. Onderzoek naar de vaktaal der windmolenaars tussen Maastricht en Roermond*. Scriptie Centrale Examencommissie. Typoscript, 73 pag.
- Sivré, J.B., (1818-1889), *Alfabetische lijst van woorden en spreekwijzen in het Roermondsch dialect. Idioticon*. Manuscript, 50 pag.
- Smets, W., *Idioticon van het dialect van Niel-bij-St. Truiden*. Scriptie KU Leuven 1966. Typoscript, 2 dln. 1225 pag.
- Strous, J., *Vogelnamen in Midden-Limburg*. Scriptie KU Nijmegen 1960.
- Ubach over Worms, van Ovenvorms kwartier tot gemeente Landgraaf*.
 Woordenlijst (zonder vermelding van auteur en jaartal, aanwezig op de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde).
- Urlings, R., *Het dialect van Geleen*. Handschrift, 1950. (Aanwezig op de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde).
- Urlings, R., *Oud-Geleensche woorden en uitdrukkingen*. Handschrift, 1950. (Aanwezig op de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde).
- Valk, F. de, *De terminologie van de Middenlimburgse hengelaars*. Scriptie KU Nijmegen 1964.
- Vanderspickken, J., *De vaktaal van de watermolenaar in Demer- en Herkvallei*. Scriptie KU Leuven 1972. Typoscript, 137 pag.
- Vanwonderghem, C., *De mijnwerkerstaal in Belgisch-Limburg*. Scriptie KU Leuven 1958. Typoscript, 256 pag.

- Weijnen, M., *Naaisterterminologie en kledingbenamingen*. Scriptie KU Nijmegen 1962.
- Wijnen, P.D.H.A., *Dialekt van Waubach en Groenstraat*, deel I en II. (Geschreven manuscript, aanwezig op de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde).
- Wilms, M., *De taal van de beugelaars in Midden-Limburg, Noord-Limburg, Oost-Brabant*. Scriptie KU Nijmegen 1966.
- Zuidlimburgs Idioticon*. (hoofdzakelijk Sint Truidens). Prijsvraagantwoord (1906) Kon. laamse Academie voor Taal- en Letterkunde onder kernspreuk 'Labore et Constantia'. Manuscript, 486 pag.
- Zuidlimburgsch Idioticon*. Prijsvraagantwoord 1906 Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde onder kernspreuk 'De tijd is mij te kort'. Manuscript.

Bibliografie

- Bibliotheek en archief van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde*, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Brok, H., Publikaties over Dialekt in Limburg. In: *Veldeke* jrg. 63 (1988) nr. 2, pag. 25-29; *Veldeke* jrg. 63 (1988) nr. 3, pag. 27-29; *Veldeke* jrg. 63 (1988) nr. 4, pag. 7-9; *Veldeke* jrg. 63 (1988) nr. 5, pag. 28-30; *Veldeke* jrg. 63 (1988) nr. 6, pag. 23-25; *Veldeke* jrg. 64 (1989) nr. 2, pag. 50-52; *Veldeke* jrg. 64 (1989) nr. 3, pag. 82-87; pag. 109-110; *Veldeke* jrg. 65 (1990) nr. 3, pag. 85-90; *Veldeke* jrg. 66 (1991) nr. 6, pag. 172-177; *Veldeke* jrg. 68 (1993) nr. 1, pag. 16-24; *Veldeke* jrg. 69 (1994) nr. 1, pag. 15-24.
- Cajot, J., Dialectlexicografie in Belgisch- en Nederlands-Limburg. In: *Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* nr. 20, Hasselt 1981, p. 1-19. Ook in: *Veldeke* 56 (1981) nr. 4, pag. 2-19.
- Crompvoets, H., *Mééls Woordeboe:k*, Medelo 6, Meijel 1991, p. 9.
- Instituut voor Naamkunde en Dialectologie*, Katholieke Universiteit Leuven.
- Weijnen, A., J. Goossens, P. Goossens, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten. Inleiding en I Agrarische terminologie Afl. 1*, p. 23-31. Voor verdere bibliografische gegevens betreffende met name Nederlands Limburgse dialecten zie men vooral:

Computerondersteuning bij het maken van een dialectwoordenboek [door P. Slechten]

0. Inleiding

Exit schoenendozenlexicografie stond i.v.m. de definitieve intrede van de computer in de internationale en de Nederlandse lexicografie enige tijd geleden te lezen in een bekende Nederlandse krant. Het stuk ging weliswaar alleen over de standaardtaal, maar intussen is wel duidelijk dat ook de dialectologie de enorme voordelen heeft ontdekt van de informatica.

Wie zich met informatica inlaat, moet er de frustraties als gevolg van de enorme evolutie op de elektronikamarkt bijnemen; maar wie eenmaal de stap heeft gezet naar het aanschaffen van een computer en het aanleren van bijv. tekstverwerking, blijft grotendeels gebonden aan de geïnstalleerde programmatuur.

Bij het maken van een computerondersteund woordenboek heeft men de keuze tussen twee werkmedia: tekstverwerking of database. In grote lijnen komt het verschil tussen beide neer op kiezen tussen *tekst uittypen en opmaken voor druk* en *data invoeren met het oog op latere analyse, verwerking en eventueel opmaak*.

1. Database

Een database of gestructureerde gegevensbank zou men kunnen vergelijken met een fichessysteem: elk scherm is één fiche, een formulier als het ware, waarop in vooraf gedefinieerde vakjes (de *velden*) het verzamelde materiaal werd ingevuld: een vakje voor het trefwoord en mogelijke varianten, de woordsoort, het genus, transitief/intransitief, grammaticale vormen (meervoud, diminutief, buigingsvormen, trappen van vergelijking, hoofdtijden, onregelmatige vervoegingen enz.), voorts de etymologische informatie, verwijzing naar de informant, gebruikslabellen (*vero.*, *vakt.*, *vulg.*), en uiteindelijk de verschillende betekenisvelden met de nodige voorbeelden. Al die velden hangen als een clustertje aan elkaar (het *record* genoemd) en zijn *relationeel* met elkaar verbonden. Deze structuur biedt enorme perspectieven met het oog op systematische bestudering of hersortering op basis van criteria als woordsoort, genus, uitgang, lettergreep of klinker-positie, buigingsvormen, afleidingen, gebruikssfeer... Het reeds opgeslagen materiaal is daarenboven constant toegankelijk voor raadpleging of aanvulling - een heerlijke gedachte voor wie nog zit opgescheept met stapels te rangschikken en dus moeilijk te raadplegen fiches en notities. Eigenlijk hoeft men zich voorlopig

om niet veel meer te bekommeren dan om het stap-voor-stap en te-hooi-en-te-gras invoeren van gegevens volgens het voorafbepaalde patroon. Van lay-out trekt men zich in dit stadium immers nog niets aan: dat zijn zorgen voor morgen.

Er is echter een maar: omdat de lengte van een lemma niet of zeer moeilijk valt te standaardiseren, moet elk record van een dergelijke databank over een flexibele geheugenruimte kunnen beschikken. De dBase-systemen die tegenwoordig op de markt zijn, garanderen dat; in deze databanken kunnen extra-vakjes of *windows* worden geopend die met het basisrecord gelinkt blijven en voor informatieopslag van variabele lengte kunnen dienen.

Een database is echter geen tekstverwerker, dus het gebruikscomfort zal men moeten missen. Bovendien moet het ingevoerde materiaal later nog in een tekstverwerkings- of desktop-publishing-systeem opgevraagd kunnen worden met het oog op de uiteindelijke redactie van het woordenboek ... en dan liefst zonder dat bepaalde tekens of codes bij de omzetting verloren gaan.

2. Tekstverwerking

Een tweede optie die voor de invoering van dialectmateriaal in aanmerking komt, is tekstverwerking of word-processing. Tekstverwerking biedt enorme mogelijkheden, zowel inzake gebruiksgemak als op het vlak van bestands- en tekstbeheer. Het grote nadeel is echter dat men met de gegevens in een tekstverwerkingsbestand na het drukstadium nog weinig kan aanvangen. Tenzij men bereid is een compromis aan te gaan.

Gestructureerde invoer in een tekstverwerker

Er is immers ook een tussenweg mogelijk die de voordelen van beide systemen tot op zekere hoogte in zich verenigt: gebruik een tekstverwerkingssysteem een beetje zoals een databank. De truc zit 'm hierin, dat men zich van lay-out of uitzicht op het scherm niets aantrekt, maar elk lemma dezelfde structuur meegeeft en elk lemma-onderdeel consequent markeert, d.w.z. laat voorafgaan en eventueel laat volgen door een zelfde code, teken of tekenreeks, de zgn. *identificatiecode*. Als bijv. elk trefwoord in een bestand identiek dezelfde codering heeft meegekregen, is het voor een drukker een koud kunstje om voor al die woorden tegelijk vast te leggen dat ze er op papier romein, groot en vet zullen uitzien. Het programmaatje dat hiervoor moet worden geschreven, en de bewerkingstijd zullen weliswaar de drukkosten wat doen toenemen, maar met dezelfde inspanning heeft

men dan ook het voordeel van een echte databank: woorden en teksten kunnen op basis van de gewenste zoekcriteria worden samengebracht en verwerkt.

Hier wil ik deze inleiding en mijn schriftelijke bijdrage aan dit vademecum beëindigen. Wie over een van de systemen meer wenst te vernemen, kan met het secretariaat van de *Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* contact opnemen. Naargelang van zijn/haar en mijn mogelijkheden en volgens de stand van de software zal dan getracht worden een disketteversie met de verschillende stappen en met een paar voorbeelden aan te leveren.